

Per Kristian Aschim

Med Landstad og Blix gjennom bokåret 2019

Hymnologiske smuler

Rapporter fra Presteforeningens fagavdeling 2019:2

Rapporten er utgitt av

Den norske kirkes presteforening, Fagavdelingen

Postboks 437 Sentrum

0103 Oslo

www.prest.no

pf@prest.no

© Presteforeningen og forfatteren.

Oslo 2019

Rapporter fra Presteforeningens fagavdeling 2019:2

ISBN 978-82-90561-25-8 (online)

Rapporter fra Presteforeningens fagavdeling

ISSN 2464-4374 (online)

Godt nytt bokår 2019: Fem bøker som preget folket	5
Salmeboka – 150-årsjubileum på begge målformer	5
Katekismen – boka som lærte folket å lese.....	6
Bibelen.....	6
Liturgien.....	7
Volrath Vogts bibelhistorie.....	7
Månedens Landstad og Blix, januar 2019	8
Blix: <i>Gamleaaet seig i Hav</i>	8
Landstad: <i>Her er Guds Hus og Himlens Port</i>	10
Månedens Landstad og Blix, februar 2019.....	11
Luther/Landstad: <i>Vor Gud han er saa fast en Borg</i>	11
Blix: <i>Jesus, lyft ditt ljose merke</i>	13
Månedens Blix og Landstad mars 2019: 127 år siden autorisasjonen av <i>Nokre Salmar</i> , 4. mars 1892 15	
Blix: <i>Syng i stille morgonstunder</i>	15
Landstad: <i>Slukt er Dagens lyse Flamme</i> (Hjertesuk 1841)	16
Månedens Landstad og Blix, april 2019: Død og grav. Påske og håp.	18
Landstad: <i>Jeg veed mig en Søvn i Jesu Navn</i>	18
Blix: <i>Ljos yver Grav</i>	21
Månedens Landstad og Blix, mai 2019: «Da vet jeg det blir sommer» «ein betre vår ein gong»	23
Landstad: <i>Jeg løfter opp til Gud min sang</i>	23
Blix: <i>No livnar det i lundar</i>	24
Månedens Landstad og Blix, juni 2019: I folketonestil.....	27
Landstad: <i>Salmedikter og folkevisesamler</i>	27
<i>Der mange skal komme fra øst og fra vest</i>	27
Blix på Kvitsundag: <i>Kved upp, Guds Folk</i>	28
Månedens Landstad og Blix, juli 2019: Sommergave til Den norske kirke.....	30
Landstads kirkesalmebok: Sommergave til Den norske kirke 1870	30
Landstads misjonssalme ved nyheten om den første dåp ved den norske misjon i Zululand: <i>Opløft dit Syn, o Kristen-Sjæl</i>	32
En nattverdsalme av Blix: <i>Den største Høgtid her paa Jord</i>	34
Blix gjendikter Landstad	35

Månedens Blix og Landstad, august 2019: Salmer om Guds omsorg og om lys og håp «i Jorderigs Dale».....	37
Blix: <i>Himmelske Fader, herleg utan Like</i>	37
Landstad: <i>Våkn opp, du som sover</i>	38
Månedens Landstad og Blix, september 2019: Landstads eldste salme, og en salme for livet av Blix. 40	
Landstads eldste salme: <i>Seer jeg mig i Verden om</i>	40
En salme for livet av Blix: <i>Med Jesus vil eg fara</i>	41
Månedens Blix og Landstad, oktober 2019: Høststorm og reformasjonsfest.....	43
Blix: <i>Jesus stiller stormen. Ein båt i stormen duvad</i>	43
Landstad: <i>Reformasjonsfest i Kviteseid 1837. O Christenhed i Nattens stund</i>	44
Månedens Landstad og Blix, november 2019: Vekterrop og kveldssalme	47
Inn fra gata og inn i salmediktningen. Nicolai/Landstad: <i>Zions Vægter hæver Røsten</i>	47
Blix: <i>Dagsens auga sloknar ut</i>	49
Månedens Blix og Landstad, desember 2019: Juleevangeliet på norsk jord	50
Blix: <i>No koma Guds englar</i>	50
Landstad: <i>Fra fjord og fjære</i>	52
Autorisasjonen av Landstads kirkesalmebok	54
Innledning.....	54
Behovet for en ny salmebok – og en norsk salmebok.....	55
1852: Landstad torpederer planer om innføring av Wexels' salmebok og får selv oppdraget.....	56
Arbeidet med salmebokutkastet – studiereise og prøvehefter	58
Kirke-Salmebog – et Udkast (1861).....	59
Mottakelsen av Udkast 1861-1862	60
Andreas Huges konkurrerende prosjekt	60
Revisjon og bedømmelseskommisjon 1864–1869	61
Autorisasjonen	65
«...hvor dette af Menigheden vedtages.» Innføring av Landstads kirkesalmebok – og starten på kirkelig demokrati i Norge	67
Avslutning: Bibliotekaren tar siste stikk	68
Kilder og litteratur	69

Godt nytt bokår 2019: Fem bøker som preget folket

«Norges første trykte bok er 500 år», meldte [NRK](#) og mange andre like før nyttår. I den anledning er 2019 utropt til nasjonalt bokår. Det vil bli markert med [1500 arrangementer i regi av lokale folkebibliotek](#) og på andre måter. Og utgangspunktet for jubileet? To liturgiske bøker trykt på oppdrag fra erkebiskopen i Nidaros i 1519, *Missale Nidrosiense* og *Breviarium Nidrosiense*.

Disse bøkene ble riktignok trykt i utlandet, henholdsvis i København og Paris. Det gikk ytterligere 124 år før den første boka ble trykt på norsk jord. Det var en almanakk for året 1644. Boktrykkeren Tyge Nielsøn kom til Norge i 1643. Han hadde en avtale med soknepresten i Romedal, Christen Staphensøn Bang, som ville trykke sitt bokverk *Postilla Catechetica*. Av ulike grunner ble ikke Bangs verk trykt før i årene 1650-1655, da i åtte store bind, visstnok en av de mest omfangsrrike katekismekommentarer i verden (Tarald Rasmussen i *Store Norske Leksikon*). Bang utga også en *Christianiæ Stads Beskrivelse* i 1651.

Kirkelige bøker har en sentral plass i den norske bokhistorien. Her er fem av bøkene som preget folket.

Salmeboka – 150-årsjubileum på begge målformer

«Syng det i sjelsdypet inn» heter det i en sangstrofe. I boka *Bokspor* som kom til 350-årsjubileet for den første boka trykt i Norge i 1993, var Landstads *Kirkesalmebog* ei av de utvalgte bøkene som fikk en artikkel. Jan Schumacher understreker her salmebokas sentrale plass i folkets liv og mentalitet.

For i salmeboken har generasjoner funnet ord som de har kunnet bruke mot motgang og plager, mot det uforklarlige og det hjerteskjærende. (...) Lenge før bibellesningen nærmest ble gjort til en norm for kristent engasjement, var det salmeboken mennesker vendte seg til for å finne trøst og råd. (*Bokspor*, Oslo 1993, s.115).

Salmeboka hadde hatt denne rollen nesten siden reformasjonen, og i alle fall siden Kingos salmebok fra 1699. Det er i år 150 år siden Landstads *Kirkesalmebog* ble autorisert. Med det fikk vi den første norske kirkesalmeboka. Salmediktere som Petter Dass, Dorothe Engelbregtsdatter og Landstad selv, kom nå inn i salmeboka, som fikk en mer norsk og mindre dansk språkdrakt. Men Landstad videreførte salmetradisjonen med Luthers, Kingos og Brorsons salmer som viktige elementer. Landstads navn var knyttet til kirkesalmeboka i mer enn hundre år, siden 1920-tallet med «reviderte» som etterheng.

Ikke nok med det. Det er i år også 150 år siden et anonymt hefte med tittelen *Nokre salmar* kom ut. Det ble siden allment kjent at forfatteren var Elias Blix. Bokåret 2019 bør derfor også bli salmeåret 2019, både på bokmål og nynorsk. Både Landstad og Blix. På [prest.no](#) vil det bli markert gjennom året med «Månedens Landstad og Blix», tekster fra utgivelsene i 1869.

Salmeboka var gjerne noe man fikk til konfirmasjon. Den ble brukt både i kirken og hjemme. Lenge startet skoledagen med salmesang. Fortsatt er enkelte salmer en del av det kulturelle felleseiet i vide kretser, selv om pugging av salmevers i skolen er historie.

Katekismen – boka som lærte folket å lese

Det er ikke så rart at kirkelige bøker har vært sentrale i bokhistorien. Det var i både Kongens og kirkens interesse at folket skulle læres opp i og holdes til den rette tro. Og selv etter innføring av en viss religionsfrihet på 1840-tallet, var opplæring i kristendom sentralt i det offentlige skolevesenet i lang tid.

Den sentrale læreboka var *Luthers lille katekisme*. Helt fra reformasjonen og langt inn på 1900-tallet var det den grunnleggende læreboka i kristendom, selve «barnelærdommen».

Historikere som Øystein Rian og andre har understreket hvordan kongen og statsmakten kontrollerte og sensurerte bokmarkedet i Danmark-Norge, og våket over at folket skulle lære rett tro og lære. Alle skulle i prinsippet ha et forhold til katekismen. Her ble budene, troen, fadervår, ordene om dåp og nattverd, men også «hustavlene», bibelord til hver stand og stilling, innprentet. «Indoktrinering», kaller Øystein Rian det, ikke helt med urette.

Men samtidig var dette boka som lærte folket å lese. Katekismen ble brukt til leseopplæring, gjerne i form av en [katekisme-ABC](#). Den eldste norske slike ABC-boka ble utgitt i 1777. Bokstaver og ordbilder ble lært med tekst fra katekismen, som også ble pugget utenat. Hadde man først lært å lese, kunne man også lese andre tekster ettersom de ble tilgjengelige. Lenge dominerte den religiøse litteraturen. Leseopplæringen var først og fremst et middel til religionsopplæring. Men ut over 1800-tallet ble atskillig annen litteratur tilgjengelig også for folk flest.

Bibelen

Men er ikke Bibelen den viktigste boka? Det er ikke før med Bibelselskapets virksomhet fra 1816 og framover at Bibelen blir allemannseie. Bibler er prominente søyler i bokhistorien, men de første danske biblene var dyre praktutgaver, kirkebibler. Nasjonalbiblioteket belyste [Reformasjonstidens religiøse bokkultur](#), deriblant Bibelens plass i denne, i et seminar i 2015 som nå er blitt bok.

Bibeltekstene møtte folk flest først og fremst gjennom lesningene i kirken, og gjendiktet i salmelitteraturen. Etter hvert som leseferdigheten ble utbredt, og det ble vanlig å lese fra prekensamlinger, postiller, i husandakten, kom bibelperikopene inn i hjemmene. Men helt fram til 1840-årene var bibler sjeldnere i folkelige boksamlinger enn salmebøker, katekismer og postiller.

Og det er først i nyere tid Bibelen har kunnet ta opp konkurransen med salmeboka om å være den viktigste oppbyggelsesboka (*Bokspor* 1993, s.116).

Liturgien

Liturgibøkene har først og fremst preget folket gjennom de gjentatte liturgiske handlingene. Bøkene har vært prestenes, men teksten har lydt om igjen og om igjen. Den norske bokhistorien starter med liturgibøkene. Den liturgien som lengst preget folket, var Kirkeritualet av 1685 og alterboka av 1688, som var i bruk i 200 år.

Volrath Vogts bibelhistorie

Den femte boka som har preget folket, og som har formet bildene av Bibelfortellingene, er bibelhistorieboka. Det finnes flere, men i norsk sammenheng kommer man ikke utenom Volrath Vogts bibelhistorie som første gang kom ut i 1858, og som var lærebok i folkeskolen i en årrekke. Den kom i nesten hundre opplag gjennom om lag hundre år, og ble trykt i noe sånt som tre og en halv million eksemplarer. Den var mer utbredt i siste halvdel av 1800-tallet og første del av 1900-tallet enn Bibelen. Allerede ved Vogts død i 1889 var den kommet i 26 opplag og hadde passert en million eksemplarer (nbl.snl.no/Volrath_Vogt).

Den kirkelige litteraturen er en viktig del av norsk bokheim de siste 500 år. Godt bokår 2019!

Månedens Landstad og Blix, januar 2019

2019 markeres som nasjonalt bokår. Det er 500 år siden de første trykte bøkene med norsk oppdragsgiver. Det er også 150 år siden to store hendelser i norsk salme- og bokhistorie: Autorisasjonen av Landstads *Kirkesalmebog* (oktober 1869) og publiseringen av den første salmesamlingen på nynorsk, Elias Blix' anonymt utgitte hefter *Nokre Salmar, gamle og nye* (mars 1869).

Som en markering av bokåret 2019 vil prest.no hver måned bringe en salme fra Landstads Kirkesalmebog, enten diktet eller gjendiktet av Landstad, og en salme av Blix. Blix får æren av å slå an tonen med en nyttårssalme.

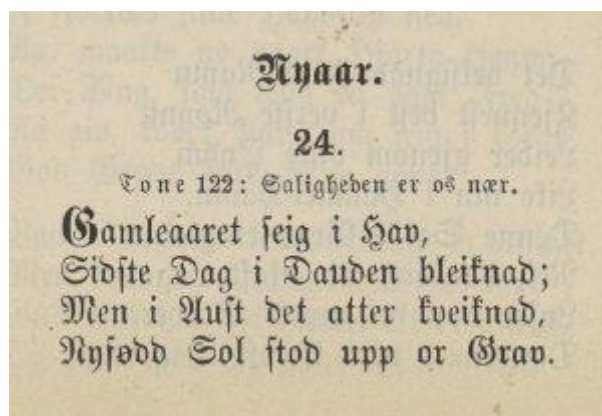
Blix: *Gamleaaret seig i Hav*

Denne salmen står som nummer 5 i første hefte av *Nokre Salmar, gamle og nye*, 1869. Dette var det første av tre hefter som kom ut i årene 1869–1875. Siden samlet Blix salmene i en samling som ble utvidet flere ganger. Forfatternavnet kom ikke på tittelbladet før i utgaven av 1891. Det var denne utgaven som ble autorisert til kirkelig bruk i 1892 (Aschim 2008:411, 415). Salmen ble lett revidert og vers 5 sløyfet i 1891-utgaven (*Nytt norsk salmeleksikon*, bind 1:400).

Salmen er nå nummer 84 i *Norsk Salmebok* (2013). Fra og med *Norsk Salmebok* 1985 er også vers 4 sløyfet.

Tone: Saligheden er os nær

1 Gamleaaret seig i Hav,
Sidste Dag i Dauden bleiknad;
Men i Aust det atter kveiknad,
Nyfødd Sol stod upp av Grav.
Ljoset fram or Myrker stiger
Som paa fyrste Skapningsdag.
Sol og Dag er fødd til Siger,
Myrkret dømt til Nederlag.

2 Men kvart Aar, som sloknar ut,
Atter meg til Minnes kallar,
At min Dag til Kvelden hallar,
Og der kjem ei Natt til Slut,
Daa den Sol, som lyser Verdi,
Fyr mitt Auga svortnar av:
Gjeng i Myrker sidste Ferdi?
Elder er der Ljos i grav?

3 Ja! um Nyaarsdagen rann
Yver Jord ein Morgonrode,
Som igjenom verste Vaade
Utan Skymring lysa kann:
Jesu Namn eit Nyaar vigde,
Som verd aldri gamalt att;
Det hev Ljos forutan Brigde,
Det hev Dag forutan Natt.

4 Det vælsignad Jesu Namn
Kjennest best i verste Røyndi,
Leider gjenom villast Øydni
Lika inn i Himmel-Hamn.
Denne Sol i Grav ei glader,
Nei daa fær ho likast Lag:
Klaart ho lyser myrke Stader,
Daudenatt verd ljuvast Dag.

5 So ho skin fraa Jol til Jol
Med uminkad Glans og Rode;
For Guds Kjærleik og hans Naade
Ero Straalar i den Sol:
Or Guds Hjarta er ho runni,
Som hans Kjærleik evig varm,
Som hans Naade ubrigd funni,
Klaart som Augat utan Harm.

6 Verd so Vegen myrk og trong,
Jesu Namn kann Himlen klaara,
Saarast Sukk og heitast Taara
Løysa upp i Sigersong.
Skal eg under Krossen bløda,
Verd min Fot til Dauden trøytt:
Jesu Namn kvart Saar kann grøda,
Var so Hjartat sunderstøytt.

7 Vil du dette dyre Namn
Trugen i ditt Hjarta skriva,
Skal du aldrig undan driva:
Det skal leida trygt din Stamm.
Or di Leid du ei skal villast,
Ber so Storm og Straum imot;
I det Namn all Storm skal stillast,
Og so verder Enden god.

Landstad: *Her er Guds Hus og Himlens Port*

Denne salmen er nummer 6 i *Landstads Kirkesalmebog* (1870, autoriseret oktober 1869), og er en inngangssalme med utgangspunkt i Jakobs drøm om himmelstigen. Salmen er nå nummer 552 i *Norsk Salmebok* (2013).

Som: Hvad kan os komme til for Nød.

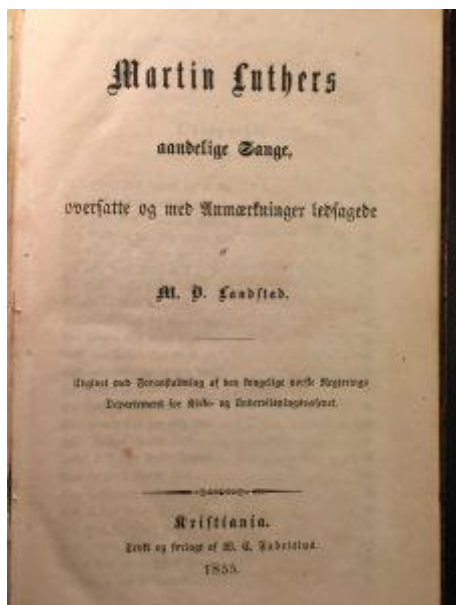
1 Her er Guds Hus og Himlens Port,
Herfra der gaar en Stige,
Af Ord og Sakramenter gjort,
Alt op til Himmerige,
Hvorpaa Guds Engle træde ind,
Gud Fader selv paa høiste Trin
Sin Fred vil os tilsige.

2 Her er Guds Hus og Himlens Port,
Og jeg det vidste ikke!
Jeg sovet har de Timer bort,
Han Bud mig vilde skikke.
O væk mig, vend fra Jordens Bo
Med Jakobs sterke Haab og Tro
Til Himlen mine Blikke!

3 Gud, send da dine Engle ned,
Lad mig din Røst faa høre,
Lys over mig en hellig Fred,
Lad Fienden mig ei røre!
Jeg er en fattig Vandringsmand,
Lov mig, du til mit Fædreland
Vil frelst mig Arme føre!

Månedens Landstad og Blix, februar 2019

Luther/Landstad: *Vor Gud han er saa fast en Borg*

I 1852 påtok M.B. Landstad seg oppdraget med å redigere den første norske kirkesalmeboka. I 1855 utga han som et første prøvehefte en gjendiktning av *Martin Luthers aandelige Sange, oversatte og med Anmærkninger ledsagede*. Luthers salme «Vor Gud han er saa fast en Borg» får her stå som prøve på Landstads første forsøk på Luther-gjendiktning.

Landstad bearbeidet sine Luther-gjendiktninger flere ganger. I 1859 utga han sammen med L.M. Lindeman Luthersalmene med melodier. Landstad hadde bearbeidet noen av salmene allerede her. I *Kirkesalmebog – et Udkast* fra 1861 hadde han igjen gjennomgått tekstene.

Enkelte endringer fant også sted mellom Udkastet i 1861 og den ferdige *Kirkesalmebog* i 1870.

Nedenfor sammenstilles Landstads gjendiktning fra 1855 vers for vers med den versjonen som kom inn i *Kirkesalmebog* i 1870.

Salmen er nummer 266 i *Landstads Kirkesalmebog* (1870, autorisert oktober 1869), som første salme til første søndag i faste.

Salmen er nå nummer 108 i *Norsk Salmebok* (2013). Den er første salme til fastetiden.

XVI. Den 46de Davids Salme.

1855:

1. Vor Gud han er saa fast en Borg,
han er vort Skjold og Væрге,
han hjælper os i al vor Sorg
og flytter for os Bjærge*) .
Den gamle Fjende nu
sig reiser harm i Hug;
hans Rustning først og sidst
er Ondskab, Løgn og List.
Paa Jord er ei hans Lige.

Kirkesalmebog 1870:

[1] Vor Gud han er saa fast en Borg,
Han er vort Skjold og Væрге,
Han hjælper os af Nød og Sorg,
Og veed os vel at berge.
Vor gamle Fiende haard
Til Strid imod os staar,
Stor Magt og arge List
Han bruger mod os vist,
Paa Jord er ei hans Lige.

1855:

2. Vor Magt ei hjælper os et Grand,
vi Dødsens var og daaret**);
men for os gaar den rette Mand,
som Gud har selv udkaaret;
den Rette sandt og vist,
han heder Jesus Krist;
han er den sande Gud,
han holder Kampen ud,
sin Vold han veed at væрге.

1855:

3. Var Verden end af Djævle fuld,
som vilde os opsluge,
vi frygte ei, skjønt Støv og Muld,
den Magt og List, de bruge.
Den lede Satans Værk,
om arg han er og stærk,
ei skader os et Haar,
han dømt og bunden gaar,
et Gudsord kan ham fælde.

1855:

4. Og Ordet skal de lade staa
og dertil Utak have,
thi Gud vil selv frem med os gaa
alt med sin Aand og Gave.
Og tog de end vort Liv,
Gods, Ære, Børn og Viv –
lad fare hen, lad gaa!
de ingen Vinding faa,
Guds Rige vi beholde.

Noter 1855:

*) Eller: Han hjælper os af al den Sorg / og Nød, som vil os herje. **) Eller: Vor sag var brat forloret.

Kirkesalmebog 1870:

2. Vor egen Magt er intet værd,
Vi vare snart nedhugne,
Men En gaar frem i denne Ferd,
For ham maa al Ting bugne.
Vil du hans Navn faa vidst?
Han heder *Jesus Krist*,
Den Høvding for Guds Hær,
I ham kun Frelse er,
Han Marken skal beholde.

Kirkesalmebog 1870:

3. Om Verden fuld af Djævle var,
Der vilde os opsluge,
Vi frygte ei, vi med os har
Den Mand, som den kan true;
Er Verdens Fyrste vred,
Og vil os støde ned,
Han ingen Ting formaar,
Fordi alt dømt han gaar,
Et Guds Ord kan ham binde.

Kirkesalmebog 1870:

4. Det Ord de skal vel lade staa,
Og Utak dertil have,
Thi Gud han vil selv med os gaa
Alt med sin Aand og Gave;
Og tage de vort Liv,
Gods, Ære, Børn og Viv,
Lad fare hen, lad gaa!
De kan ei mer faa,
Guds Rige vi beholde.

Salmen er nummer 51. i *Nokre Salmar*, 4de aukade Utgava, og er diktet med utgangspunkt i evangelieteksten på 3. søndag i faste, Luk 11, 14–28. I følge *Nytt norsk salmeleksikon* ble den først trykt i Birger Hall: *Kirkeklokken*, 1890. (*Nytt norsk salmeleksikon*, bind 2:341). I følge Anders Aschims oversikt ble salmen først trykt i *Nordmannen*, 6.3.1890 med tittelen «Jesus driv ut Djevelen» (Aschim 2008:556).

I Norsk Salmebok (2013) er den nummer 115. Salmen har der tre vers, nr. 1, 4 og 6 av originalen.

Tone 140: Vær nu glad og vel tilmode.

[1] Jesus, lyft ditt ljose Merke,
Du, som Myrkret yvervann!
Syn, at enn du er den Sterke,
Som mot Satan sigra kann!
Um han kjem i Engleham,
Fer med Lygn og Løynraad fram,
Um med Vald han vil oss herja,
Du, den Sterke, kann oss verja!

[2] Vel han kann med Vantru blinda
Syndaren paa Syn og Vit,
Øyrat teppa, Tunga binda,
So han dauv og maallaus sit:
So han ikkje skoda kann
Ljoset, som i Kristus rann,
Ikkje høyra, ikkje mæla
Um hans Naade og hans Sæla.

[3] Men naar so den Sterke syner
All si myrke Magt paa Jord,
Kjem den Sterkare og tyner
Honom med sitt Veldes Ord.
Jesus Krist, vaar Frelsarmann,
Du hans Fangar fria kann,
Maallaus Munn kann giva Mæle,
Syndarar kann gjera sæle!

[4] Me, som i vaar synd var selde,
Ved din Siger Fridom vann.
Me, som laag i Myrkers Velde,
Me no Ljoset skoda kann,
Som ifraa di Aasyn klaart
Straalar inn i Hjartat vaart, —
Kann med løyste Tungor tala,
Ved ditt Ord all Hugsott svala.

[5] Jesus, lær oss vel aa vaka,
Mot den Vonde væpnad staa!
Den, som fekk din Naade smaka
Og so atter fell ifraa,
I hans Vald daa er han visst,
Illa fyrst, men verre sidst:
Vonde Andar, sjaufald verre,
I hans Hjarta daa er Herre.

[6] Sæl er den velsignad Moder,
Som deg under Hjarta bar!
Ja, og sæl den minste Broder,
Som deg tru til Enden var!
Kvar, som Ordet gjøyma vil
Og i Tru deg høyra til,
Han er løyst fraa Myrkers Velde:
Du, den Sterke, Myrkret felde.

Månedens Blix og Landstad mars 2019: 127 år siden autorisasjonen av *Nokre Salmar*, 4. mars 1892

Blix: Syng i stille morgonstunder

At den af Professor, Dr. E. Blix udgivne Samling af Salmer paa Landsmaal – «Nokre Salmar» (4de Udgave) – naadigst tillades benyttede ved den offentlige Gudstjeneste ved Siden af de tidligere autoriserede Kirkesalmebøger i de Sognemenigheder, hvor Beslutning om saadan Benyttelse bliver fattet ved Afstemning af Menighedens Husfædre paa den Maade og efter de nærmere Forskrifter, som indeholdes i kgl. Resol. af 11 Oktober 1873 ang. Ombytte af Kirkesalmebog. (Kgl. res. av 4. mars 1892, etter Aschim 2008:415)

Autorisasjonen av «Nokre Salmar» førte til at salmesang på nynorsk ble en regulær del av Den norske kirkes ordning fra og med 4. mars 1892. De to første menighetene tok Blix-salmene i bruk samme år. Det var Skage og Ranum sokn i Overhalla. Fram til 1906 blir Blix-salmene innført i 213 kirkesokn. Den kunne ikke tas i bruk alene, men bare som supplement til en av de tidligere autoriserte kirkesalmebøkene. Fra 1893 kommer mange av utgavene av Landstads Kirkesalmebog med Blix-salmene som tillegg. (Aschim 2008:417–419)

«Syng i stille morgonstunder» kom første gang på trykk som nr. 148 i 4. utgave av «Nokre Salmar» (1891), den som ble autorisert til kirkebruk. Se *Nytt Norsk Salmeleksikon*, bind 3:367–368.

Salmen er nå nummer 799 i *Norsk Salmebok (2013)*.

Tone: Kjærlighed er Lysets Kilde.

[1] Syng i stille Morgonstunder,
Syng Gud Fader Lov og Ros!
Sjaa, han gjerer nytt det Under:
Kallar fram or Myrkret Ljos!
Sjaa hans Sol all Skapning gylla,
Alt med Liv og Lovsong fylla,
Sjaa hans Kjærleiks Smil i Sky,
Sjaa kvar Dag hans Naade ny!

[2] Gud si Sol læt dagleg renna
Yver alle utan Skil:
Deim, som vil hans Kjærleik kjenna,
Deim, som ikkje vakna vil.
Alle vil han til seg draga,
Alt han veit so vel aa laga:
Gjenom Sol og Regn i Sky
Byd han oss sin Naade ny!

[3] Lær oss, Gud, kvar Dag aa telja,
Sjaa, kor snøgt vaar Livsdag lid!
Lær oss Livsens Veg aa velja,
Medan det er enno Tid!
Enn i Dag du vil oss kalla,
Snart kann Myrker paa oss falla,
Lat oss, medan det er Dag,
Fylgja Andens Naadedrag!

[4] Gud, som skapte Sol og Stjerna,
Deg me syngja Takk og Lov,
At um oss du vilde verna,
Medan me i Myrker sov!
Lys og leid oss, Ljosens fader,
Til vaar Sol i Gravi glader,
Vekk oss so til Morgon ny,
Dag med Solskin utan

Landstad: *Slukt er Dagens lyse Flammer* (Hjertesuk 1841)

Landstads *Hjertesuk* fra 1841 var hans første større prøve på evnen som salmedikter. Boka besto av morgen- og aftenbønner på rim, noen diktet av Landstad. Tekstene var stort sett satt som lange, sammenhengende dikt uten strofeinndeling. Landstad bearbeidet også en del av Kingos gamle hjertesukk, tekster av Dorothe Engelbretsdatter med flere. Flere av disse bønnene ble siden salmer. Hjertesukk var til bruk ved den huslige morgen- og kveldsandakten. W.A. Wexels tok med noen av Landstads hjertesukk i sine *Christelige Psalmer*, 2. utgave 1844. Her var de satt opp strofisk og med melodiangivelse.

Kveldssalmen «Slukt er Dagens lyse Flammer» kom inn i Landstads *Kirkosalmebog*. Den er nummer 813 i *Norsk Salmebok (1985)*, men kom ikke med i *Norsk Salmebok (2013)*.

Teksten nedenfor følger *Hjertesuk* 1841, men det er angitt hvilke deler av teksten som ble organisert i strofer og brukt som salmetekst.

[1] Slukt er Dagens lyse Flammer,
eensom i mit stille Kammer [forts. ved 1b]

tænker jeg, o Gud, paa dig.
Det er mørkt og rædsomt ude,
Regnen banker paa min Rude,
Stormen tuder frygtelig.
Gud, du paa mit Hjerte banke,
at jeg samle kan min Tanke,

[1b] bede her min Aftenbøn.
Mens vi boe i Dødens Dale,
er det godt, med dig at tale
hjertelig i Lys og Løn.

[2] Det er dog en salig Glæde,
naar det lykkes os at bede
rettelig i Tro og Haab.
Af sin Byrde Hjertet trykkes:
lad det nu iaften lykkes,
bøi dit Øre til mit Raab!

[3] Dig, min Gud, jeg gjerne vilde
elske, tjene; – ak , men ilde
seer jeg ud i Sjælens Bund.
Naadens Dække Du udbrede
over al min Synd, og lede
mig til Bedring med hver Stund! [3 slutt]

Medens Mangen gaaer og græder,
sendte Du mig Livets Glæder;
Herre, lad det vare ved!
Syndigt som det er, mit Hjerte,
skaan det naadig dog for Smerte
og bevar dets Ro og Fred!
Naaden kun og Kjærligheden
tør jeg stole paa heneden
og til min Forløser see.
Vil Du Modgangs Bæger skikke,
styrk min Sjæl, jeg det kan drikke,
sige: Gud, din Villje skee!

[4] Lad din Godhed ei aflade,
tænk paa dem, som ere glade,
og paa dem, som lide Nød.
Lad dit Øie vaage over
mig inat, imens jeg sover,
at min Hvile vorder sød!

[5] Tænk paa dem, som færdes ude,
medens Nattens Storme tude,
før dem til sin Bolig tryg!
Dem, som om paa Havets Bølger
deres Kald med Banghed følger ,
med din Varetægt omskyg!

[6] Dem, som sig i Smerter vaande,
gak med Trøst og Hjælp tilhaande ,
og vær dem en naadig Gud!
Jesu, Du som for os døde,
lad den næste Morgenrøde
bringe dem et Frelsens Bud!

[7] Kom saa, Herre, blid omsider,
naar med Livets Dag det lider,
kom at ende Jordens Vee !
Mørkt er Dødens Sovekammer,
men for al vor Sorg og Jammer
skal vi hist dit Aasyn see.

Månedens Landstad og Blix, april 2019: Død og grav. Påske og håp.

Landstad: *Jeg veed mig en Søvn i Jesu Navn*

Hva er det særegne ved Landstad som salmedikter?

Hymnologen H. Blom Svendsen var ikke i tvil: «Hvad er det da som lyder gjennom hans salmesang? Det er *håpet*. Landstad synger om det *kristne håp*.» (Blom Svendsen 1933:125) Og et av eksemplene er salmen «Jeg veed mig en Søvn i Jesu Navn».

Ifølge *Norsk Salmebok* 1985 og 2013 er den skrevet i 1851. Den knyttes med det til en periode i Landstads liv hvor han opplevde flere dødsfall i nær familie. Både Egil Elseth (1997:112) og Åge Haavik (2002:117–120) knytter den til påsken 1851. I januar 1851 mistet Landstad datteren Marie Sofie og påskeaften samme år, 19. april, døde sønnen Haakon, begge av tyfus. Den første Landstad-historikeren, J.N. Skaar, bringer først en opplysning om at «Salmen skal være digtet efter en i tunge Sjelekampe under Bøn og Guds Ords Betragtning tilbragt Vaagenat, just som Morgenen brød frem» (Skaar 1880:456), men trekker det tilbake i en rettelse: «Hvad der her er sagt om Tilblivelsen af «Jeg ved mig en Søvn i Jesu Navn» tilbagekaldes som uhistorisk (Skaar 1880:627).

Første gang salmen står på trykk er i Landstads *Kirke-Salmebog, et Udkast*, fra 1861, som nummer 574. Salmen var da plassert på 24. søndag etter trefoldighet, og sto til preteksten i Matteus 9, 18–26, om Jairus' datter og kvinnen som rørte ved Jesu kappe. Det syvende verset i salmen tar opp vers 24: «Jenta er ikke død, hun sover» (Bibel 2011), mens vers 5 i salmen bringer tankene til Jesu rop i Johannes 11, 43: «Lasarus, kom ut!».

J.N. Skaar anmeldte Landstads salmebokutkast, og siterte hele salmen i sin anmeldelse, som et eksempel på at det fantes perler blant de nyeste salmene (Blom Svendsen 1933:42). Salmen vakte diskusjon i bedømmelseskommisjonen. Flertallet i kommisjonen ville flytte den til avdelingen «Dødsleiet». Jørgen Moe holdt salmen høyt, men hadde noen språklige merknader. Mest kritisk var filosofiprofessor M.J. Monrad, som ville ha salmen ut av salmeboka:

Jeg holder med Moe i, at denne Sang er smuk, meget smuk, ligesaa i, at de Udtryk, han har dadlet, maa Forfatteren have Lov til at lade blive staaende. Men saa vilde jeg rigtignok helst have Sangen ud af Salmebogen, da den hverken efter Tone eller Rhythmus passer i Kirken. det er et særdeles heldigt mimetisk-archaiserende Digt, der sætter os ind i en middelalderlig Stemning og vilde passe fortræffelig ind i en Roman eller et Drama af religiøs Charakter, men kan aldrig gjælde som et *umiddelbart Udtryk* af en protestantisk Menigheds-Andagt. Den beroer paa en kunstnerisk Illusion, der netop ogsaa af hine kjæmpevisagtige Udtryk heldigen støttes, men som bør være udenfor Kirken. *Jeg maa indtrængende bede om, at Salmebogen renses for den Art Digte, hvor smukke og opbyggelige de forresten kunne være.*

Skaar, som også satt i bedømmelseskommissjonen, var uenig.

Jeg lader Salmen gjerne beholde sin Plads, men kan ogsaa gaa ind paa, at den henføres til «Dødsleiet». Ellers maa jeg med al den Varme, Hjertet eier, bede om, at denne min og Manges Yndlings-Salme ikke maa blive udskudt.

(alle sitater fra bedømmelseskommissjonens protokoll, NBO Ms.4° 1249b)

Også for Landstads gode venn, Jens Mathias Pram Kaurin, som døde som biskop i Bergen, ble dette en viktig salme på dødsleiet (Blom Svendsen 1933:129).

Andreas Hauge (H.N. Hauges sønn), som laget en konkurrerende salmebok, henvendte seg i februar 1874 til Landstad for å få tillatelse til å bruke salmen i sin salmebok. Han ønsket da å utelate siste vers, og sette den blant «Dødsberedelses-Psalmer» (brev av 25.02.1874 etter Blom Svendsen 1933:143–144). Hauge fikk raskt svar på tiltale fra Landstad:

De undskyldte, – at jeg saaledes som Forholdene nu stille sig – maa negte Dem mit Samtykke hertil, og allermindst kunde jeg tillade at Salmen afstumpes eller paa anden Maade forkvakles. (...) Deres Salmebog optræder jo nu kvalificeret til Konkurrence i Menighederne med min Salmebog, denne hvoraf De ønsker at gjøre Udpluk. Jeg synes ikke det er ædelt, at tage mine Vingefjedre og benytte dem i Kapløbet med mig. Vil Menigheden have mine Salmer kan den tage min Salmebog, men skal der være Strid, agter jeg ikke at udlevere mine Vaaben, og det forekommer mig at være indiskret at kræve det af min Konkurrent. (brev av 28.02.1874, etter Blom Svendsen 1933:144)

Jan Schumacher har lest salmen som et eksempel på det kulturhistorikeren Philippe Ariés har kalt «den skjønne døds epoke», hvor døden ble beskrevet i forskjønnende omskrivninger, eufemismer. Selv om Landstads skildring av døden er vakker, spør Schumacher om det kan forsvare fraværet av «den grumme død» slik døden skildres hos Kingo og Grundtvig. (Schumacher 1993:132–133)

Åge Haavik begrunner i sin artikkel «På visitas i Landstads redaktør-verksted» (Haavik 2002), hvorfor salmebokredaktørene i 1985 og 2013 har sløyfet siste vers. Haavik mener verset framstår som et appendiks til en ellers helstøpt salme. Men vel så viktig er at verset fører salmen «fra det allmenne i retning av det personlige og singulære på en måte som blir innsnevrende og ekskluderende.» Men salmen endte ikke opp blant salmene «foran døden», men under «Det kristne håp» (1985), «Det kristne håpet» (2013).

Landstad ville nok fortsatt nedlegge protest mot forkortelse. Det er nettopp siste vers som begrunner den kirkeårsmessige plasseringen av salmen 24. søndag etter trefoldighet, til teksten om Jairus datter.

Vi gir Landstad selv siste ord. I en margkommentar til bedømmelseskommissjonens uttalelse, skriver han:

Skal ikke Menigheden synge «aandelige Viser» og hvad Ret har vi til at negte Menigheden at bruge deslige deres kjæreste Sange i Kirken? Salmen er visselig heelt igjennem bibelsk, og jeg forstaar ikke hvad M. mener med «kunstnerisk Illusion», som her skulde være af en betænkelig Art. L (NBO Ms.4° 1249b).

Salmen er nr. 574 i *Kirke-salmebog, et Udkast* (1861), nr. 570 i *Kirkesalmebog* (1870). I *Norsk Salmebok* 1985 er den nr. 856. Siste vers er her sløfyet. Se også *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 2:289–292.

I *Norsk Salmebok* 2013 er den nummer 887. Også her er siste vers sløfyet.

Mel. Den signede Dag, som vi nu se.

1. Jeg veed mig en Søvn i Jesu Navn,
den kvæger de trætte Lemmer,
der redes en Seng i Jordens Favn,
saa moderlig hun mig gjemmer,
min Sjæl er hos Gud i Himmerig,
og Sorgerne sine glemmer.

2. Jeg veed mig en Aften-Time god,
og længes vel somme Tider,
naar jeg er af Reisen træt og mod,
og Dagen saa tungsom skrider:
jeg vilde til Sengs saa gjerne gaa,
og sovne ind sødt omsider.

3. Jeg veed mig en Morgen lys og skjøn,
der synges i Livsens Lunde,
da kommer han Guds velsigned' Søn
med lystelig' Ord i Munde,
da vækker han os af Søvnne op
alt udi saa sæle Stunde.

4. Jeg haver den Morgen mig saa kjær,
og drager den tidt til Minde,
da synge jeg maa, og se den nær,
den Sol, som strør Guld paa Tinde,
som Smaafuglen ud mod Morgenstund
op under de høie Linde.

5. Da træder Guds Søn til Gravens Hus,
hans Røst i al Verden høres,
da brydes alt Stengsel ned i Grus,
de dybe Havsgrunde røres,
han raaber: *Du Døde, kom herud!*
og frem vi forklaret føres.

6. Da aabnes den Dør til Himlens Stad,
der nævnes de Kaarnes Navne.
Gud lade os alle mødes glad,
og ingen af Vore savne!
det unde os Gud for Kristi Blod,
vi maatte i Himlen havne!

7. O Jesu, træd du min Døds seng til,
rek Haanden med Miskund over,
og siig: *Denne Dreng, den Pigelil*
hun er ikke død, men sover!
og slip mig ei før, at op jeg staar,
i Levendes Land dig lover!

Blix: *Ljos yver Grav*

Elias Blix' påskesalme «Ljos yver Grav» ble første gang trykt i ukeavisa *Nordmanden* 3. april 1890, med overskriften «Paaskedag» (Aschim 2008:404–405, 556). I 4. utgava av *Nokre Salmar* (1891) er den nummer 69. I *Norsk Salmebok 1985* er den nr. 188. Se også *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 2:482–485.

I *Norsk Salmebok 2013* er salmen nr. 198.

Tone 16: Du, som gaar du fra den levende Gud.

[1] Ljos yver Grav,
Som oss Livsvoni gav,
Rann med Guds Son ifraa Daude.
Solrenning klaar
Som den vænaste Vaar
Steig yver Gravstader aude.
Ljoset og Livet fyr alle mann
Straalande upp med vaar Frelsar rann.

[2] Engelen kvad
Yver daudstille Stad:
Krist er med Siger uppstaden!
Sigrande vel
Yver Ormen fraa Hel
Bøtte han Brotet og Skaden.
Syndi er sonad og Saaret grødt,
Livet av Daude er atter født.

[3] Kristus stod upp
Som det Livstre i Knupp,
Som i all Æva skal bløma.
Skapande Llv
Han alt Drepane driv,
Dauden fyr honom maa røma.
So ved det Livstre til Herrens Pris
Eingong me livna i Paradis.

[4] Menneskjeson,
Du til livande Von
Ved di Uppreisning oss fødde!
Liv gjenom Grav
Ved din Daude du gav,
Daa fyre Brøder du blødde.
Alle, som livande paa deg tru,
Døyande skal i ditt Ljos faa bu.

[5] Trøyst i vaar Tron
Som ein Sumar med Song
Ut fraa din Gravstad lat lysa!
Ævelivs Von
Gjenom Trengsla og Tjon
Lat dine Truande hysa!
So me alt her uti Daudens Land
Smaka den Sæla, du til oss vann!

[6] Ljos yver Grav,
Fall som Solskin paa Hav,
Naar me fraa Verdi skal fara!
Lys oss i Land
Til den livsæle Strand,
Fram til det Liv, som skal vara,
So me ved Ljoset fraa Paaskedag
Sæle kann liva i Englelag!

Månedens Landstad og Blix, mai 2019: «Da vet jeg det blir sommer» «ein betre vår ein gong»

Landstad: Jeg løfter opp til Gud min sang

Advent i mai? Jo, det er en adventsalme, skrevet til evangeliet for 2. søndag i advent, Lukas 21, 25–36. Bildet som knytter advent og mai sammen er vers 29 og 30: «Se på fikentreet og alle andre trær! Når dere ser at de springer ut, vet dere av dere selv at nå er sommeren nær.»

I Landstads store håpshymne spiller også Åpenbaringens tekster med, 21,2 om det nye Jerusalem, og 7,12 med lovsangen for lammets trone.

Salmen er ble først trykt som nr. 116 i *Kirkosalmebog – et Udkast* (1861). I *Landstads Kirkosalmebog* (1870) er den nr. 107. I *Norsk Salmebok* 1985 er vers 4, 5 og 9 tatt ut. Salmen har her nr. 14.

Melodien som brukes i dag kom inn med Norsk koralbok av 1926. Den er av litt usikkert opphav, men skriver seg antakelig fra organisten Ferdinand Vogel i Bergen og er tidligst belagt i 1869. Se *Nytt Norsk Salmeleksikon*, bind 2:274–278.

I *Norsk Salmebok* 2013 er salmen nr. 11. Også her uten v.4, 5 og 9.

Mel. O store Konge, Davids Søn. [Udkast 1861]

[1] Jeg løfter op til Gud min Sang
endnu engang
fra disse Jordens Dale.
Vor Herre Krist han henter mig
snart hjem til sig
i Himlens høie Sale.
Som Lynet far, han kommer snar,
da skal hans Pris paa anden Vis
de Guds Basuner tale.

2. Naar min Forløsning stunder til,
jeg glædes vil
og løfter op mit Hoved.
Da løses jeg, da gaar jeg ind
til Vennen min,

Gud være mig lovet!
Da reises af den mørke Grav
Det Frø, var saa'd med Suk og Graad,
Da er den Søvn udsovet.

3. Naar Figentræet skyder Blad,
jeg er saa glad,
da bliver her snart Sommer,
naar Himmerigets Blomster gro,
det er min Tro
Guds Rige snarlig kommer!
Hans Brud jeg er, hans Ring jeg bær,
har Lampen tændt , og Hjertet vendt
til ham, al Verdens Dommer.

4. Jeg hører hans livsalig Røst
Guds Børn til Trøst
fra høien Himmel tone:
Jeg kommer, se jeg kommer snart,
hold du kun hart,
at ingen ta'r din Krone!
Min Brud, dig glæd, min Løn er med:
dig, som var tro, en evig Ro
og Glæde for Guds Throne!

5. I Aanden glad da Bruden from
hun siger: kom!
saa hjertelig hun frydes;
og hvo det hører, siger: kom!
lad Livsens Flom
sødt over os udgydes!
hvo lider Tørst han komme først,
hvo vil og kan, tag Livsens Vand,
som uforskyldt tilbydes!

6. En Himmel ny saavelsom Jord,
det er hans Ord,
da vorder til hans Ære.
Se, Guds Paulun blandt Men'sken er
han bor os nær,
og vi hans Folk skal være!
Lad Verden saa i Stykker gaa,
Guds Ord ei brast, de stande fast,
den Bro skal Bruden bære!

7. Gud skal da tørre af mit Kind
hver Taare min,
ei Død skal være mere,
ei heller Sorg, ei heller Skrig,
ei Pine slig,
Guds Børn har her at bære;
det Første fort er veget bort,
og Glæden ny, i Himlens By –
eia, hvor godt at være!

8. Da synger jeg for Thronen glad
et bedre Kvad,
og løfter Palmegrene,
med hvite Klæder, som er tvaad
i Lammets Blod
for Herrens Øine rene.
Halleluja! Eia, eia,
for liflig Klang! og al min Sang
er Herren, Herren ene.

9. Amen, Velsignelse og Pris
paa alle Vis,
og Visdom, Magt og Styrke
tilhører Gud i Evighed,
som saa herved
til os i Dødsens Mørke!
Halleluja! Eja, eja!
i Himmerig der skal vi dig
i Aand og Sandhed dyrke.

Blix: No livnar det i lundar

«Ein betre vår ein gong» var tittelen på Anders Aschims biografi om Elias Blix (2008). «Gudleg Vaarsong» er dikterens egen overskrift i *Nokre Salmar, gamle og nye*, hefte III fra 1875, s.27–29.

«No livnar det i lundar» er kanskje Blix' mest kjente salme. Og en av de mest formfullendte. Blix bruker her et litterært virkemiddel fra den bibelske poesien, parallellismen. Han var ikke professor i hebraisk for ingenting. Det andre litterære virkemiddelet, bokstavrimet, eller allitterasjon, var mer utbredt i hjemlig, norrøn poesi (Aschim 2008:224). Det norske og det bibelske møtes i denne salmen både i sak og bilder og i litterære virkemidler.

«Den heile skapning stundar» er gjenklang av skapningens sukk i Rom. 8, 19–23. Pinsemotivet kommer inn i 7. vers: «So sende Gud sin Ande», med et eskatologisk framblikk i siste vers: «Daa me med vigsla Tunga...» (Aschim 2008:224–225, 227).

Melodiangivelsen hos Blix overrasker kanskje: «O Jesu, for din Pine», en melodi i moll, brukt til Kingo-salmen «Se hvor nu Jesus treder» (NoS 2013, nr. 145) og Jonas Dahls «Guds Sønn steg ned å tjene» (NoS 2013, nr. 668). Dur-melodien vi har sunget den til siden 1889, er komponert av L.M. Lindeman og kom inn i hans koralbok fra 1877 til salmen «Med Straalekrands om Tinde» (*Nytt norsk salmeleksikon*, bind 3:37).

Salmen ble i 4. utgave av *Nokre Salmar* (autorisert i 1892) knyttet til 4. s. e. påske. Den kom inn både i Landstads reviderte salmebok og *Nynorsk salmebok* (*Nytt norsk salmeleksikon*, bind 3:35–36).

I *Norsk Salmebok* 1985 er den plassert under «årstidene» som nr. 765. Se også *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 3, 2013:34–37.

Salmen er nå nr. 844 i *Norsk Salmebok* 2013. Alle originalens 12 vers har vært med hele tiden.

Gudleg Vaarsong

(Tone: *O Jesu, for din Pine.*)

[1] No livnar det i Lundar,
No lauvast det i Lid,
Den heile Skapning stundar
No fram til Sumars Tid.

[2] Det er vel fagre Stunder,
Naar Vaaren kjem her nord,
Og atter som eit Under
Nytt Liv av Daude gror.

[3] Guds Kyrkja lysa skulde
Som høgt paa Berg ein Stad,
Med Sumar, utan Kulde
Og utan Solarglad.

[4] Guds Ord vel alltid lyser,
Den Sol gjeng aldri ned.
Det Hus, som Anden hyser,
Ligg stødt i Ljos og Fred.

[5] Daa kom der stundom Kulde
Paa Herrens Kyrkjemark.
Det var som Gud seg dulde.
Og burte var Guds Ark.

[6] Det var dei myrke Dagar,
Guds Ord var faahøyrd Segn.
Og Hjartat frys og klagar,
Det saknar Sol og Regn.

[7] So sende Gud sin Ande
Som Dogg paa turre Jord.
Daa vaknad Liv i Lande,
Daa grøddeest vænt Guds Ord.

[8] Daa er det sæle Tider
Fyr Kristi Kyrkjegrunn.
Daa lauvast det i Lider,
Daa livnar det i Lund.

[9] Daa ljøsna det i Landet
Fraa Fjell og ned til Fjord.
Daa losnar Tungebandet,
Daa kved Guds Folk i Kor.

[10] Daa skin det yver Strender
Som Sol ein Sumarkveld.
Daa gløder kring i Grender
Ein heilag Altar-eld.

[11] Du Vaar med ljose Dagar,
Med Lengting, Liv og Song!
Du spaar, at Gud oss lagar
Ein betre Vaar ein Gong.

[12] Daa me med vigslad Tunga,
Med Kjærleik heil og klaar
Alt utan Brest og Sprunga,
Skal lova Herren vaar.

Månedens Landstad og Blix, juni 2019: I folketonestil

*Aa der er vent i Neslands kyrkja
nær klokkune geve dúr,
der gekk eg las fer gamle presten
og der hev eg stadid brúr,
Gud hjølpe den, som er gamal!*

M. B. Landstad 1852

Landstad: Salmedikter og folkevisesamler

Noe av det som gjorde at Landstad pekte seg ut som salmebokredaktør, var hans innsikt i såvel folkekultur som kirkelig salmetradisjon. Gjennom oppvekst og prestetjeneste i Telemark og innsamling av folkeviser og sagntradisjon, tilegnet Landstad seg en sjanger- og språkfølelse som gjorde at han kunne dikte på dialekt og i folkevisestil. Kvenne-Karis vise har utvilsomt den rette dåmen. Det rapporteres fra Landskappleiken i Vågå som pågår i disse dager, at kvedere stiller opp og kveder denne visa i tevlinga. En bedre anerkjennelse av sin folkelige diktning kunne Landstad neppe fått.

Der mange skal komme fra øst og fra vest

Landstad lånte form og stil fra folkevisene i flere av salmene. «Jeg veed mig en Søvn i Jesu Navn» som var månedens Landstad i april, er ett eksempel. Et annet er salmen «Der mange skal komme fra Øst og fra Vest», som tar utgangspunkt i Matteus 8,11. Folkevisestilen ligger både i oppbygningen, i språket og i bilder som sauesankingen i vers 3.

Salmen ble først trykt som nr. 226 i *Kirkesalmebog – et Udkast* (1861). Salmen er der knyttet til tredje Søndag efter Hellig-Tre-Kongers Dag, som hadde Matt 8, 1–13 som pretekst. I *Landstads Kirkesalmebog* (1870) er den nr. 216. LR 191. I *Norsk Salmebok* 1985 er vers 2 omarbeidet. Salmen er der nr. 241, og plassert på Bots- og bønnedag. Se *Nytt Norsk Salmeleksikon*, bind 1:142–145. Denne kirkeårsplasseringen er videreført i *Norsk Salmebok* 2013 hvor salmen har nr. 261.

Mel. Og Himmerig lignes med Jomfruer ti.

[1] Der mange skal komme fra Øst og fra Vest,
og sidde tilbords i Guds Rige
med Abraham, Isak og Jakob til Gjest
hos ham, som bød ind os at stige.
Miskunde dig over os, Jesu!

2. Men de, som modstode fra Morgen til
Kveld,
og stoled paa egen Dyds Styrke,
fordømmes og kastes med Legem og Sjæl
hen ud i det yderste Mørke.
Miskunde dig over os, Jesu!

3. Gud lade os høre med Kjærligheds Brand
vor Hyrdes hans Lokking saa blide,
at vi maatte skynde os, Kvinde og Mand,
og sanke os til ham i Tide!
Miskunde dig over os, Jesu!

4. Giv jeg maatte være, og alle med mig,
blandt Guds den beseglede Skare,
Gud tage os naadig i Himlen til sig,
og frels os fra Helvedes Fare!
Miskunde dig over os, Jesu!

5. Gud giv mig at være den salige Gjest,
som sidder hos Kongen for Borde,
at holde hos hannem den evige Fest,
naar her de mig gjemme og jorde!
Miskunde dig over os, Jesu!

6. Da glemmes det Kors, som paa Jorden jeg
bar,
da slukner saa mildelig Sorgen,
da bliver opklaret hvad gaadefuldt var,
da rinder den lyse Dags Morgen.
Miskunde dig over os, Jesu!

7. Da toner der gjennem den himmelske Hall
en Lovsang, som ikke har Mage,
for Stolen og Lammet de Salige skal
sin Krone for Kampen modtage.
Miskunde dig over os, Jesu!

Blix på Kvitsundag: Kved upp, Guds Folk

I *Nokre Salmar, gamle og nye*. III. (1875) kom Blix med sin store pinsesalme «Kved upp, Guds Folk, syng høgt i Kor!» (s.15–16). Blix har fortsatt ikke gitt seg til kjenne ved navn. Hans forfatterskap er en stadig dårligere skjult offentlig hemmelighet. I *4de aukade Utgaava* (1891), den utgaven som ble autorisert som salmeboktillegg i 1892, er salmen nummer 96.

I nyere salmebøker har salmen fått en annen melodi enn Blix selv foreskrev. Mens Blix skrev salmen til «Fra Himlen høit jeg kommer her», har den fått en engelsk melodi fra 1789. «Melodien er

som skapt for Blix' tekst, og særlig første linje virker sterkt ansporende», skriver Stig Wernø Holter i *Nytt Norsk Salmeleksikon* bind 2:450, og fortsetter: «Siste linje inneholder noe så sjeldent i en salmemelodi som en fallende septim, ...». I Landstads reviderte og Nynorsk salmebok er melodialget «Gjør døren høy».

Salmen har siden *Landstads Reviderte salmebok* (nr. 438) 8 vers. Versene 5 og 9 er utelatt i denne og de følgende salmebøkene. Ellers har salmen bare gjennomgått mindre endringer. Salmen var nr. 224 i *Norsk Salmebok* 1985, og er nr. 235 i *Norsk Salmebok* 2013.

Tone: Fra Himlen høit jeg kommer her.

[1] Kved upp, Guds Folk, syng høgt i Kor!
No er det Kvitsunhelg paa Jord,
Guds Ande kjem med heilag Glod:
Kved upp, Guds Folk, med Helgaljod!

[2] Han til si Kyrkja enno kjem
Som fordom i Jerusalem.
Han kjem uti sin Heilagdom
Til deim, som giva honom Rom.

[3] Han stundom kjem i Storm og Eld:
Det ljonar gjennom Kyrkje-Tjeld.
Han kjem og i den stille Ljod:
Det leikar lint i Hug og Mod.

[4] Daa merkar Hjartat mang ein Gong
Som Lundar av ein heilag Song,
Usegelege Toneferd
Som Helsning fraa ei høgred Verd.

[5] Velkomen sæle Kvitsundag!
No kjenna me Guds Andedrag.
No vaknar Livet ved hans Ord.
Som Skapning ny utyver Jord.

[6] Kom Livsens Ande, Dauden driv!
Og fød i oss ditt eget Liv!
Kveik upp din Kjærleik i vaar Hug
Og styrk oss med din eigen Dug!

[7] Vaart Hjarta utan deg er daudt,
Som turre Landet audt og snaudt,
Som Aare utan Eld og Glod,
Som Harpa utan Maal og Ljod.

[8] Kom ned som Liv i aude Land!
Kom ned som Glod i sloknad Brand!
Kom ned som Sol paa frosne Eng!
Kom ned som Ljod paa tagnad Streng!

[9] Kom med din Varme til kvar Gard,
Der Kulden enn ligg tung og hard!
Og tendra upp det Liv av Gud
Fraa Fjellmanns Heim til Fiskars Bud!

[10] Kom ned til oss med Tunga ny,
So Lovsong stig fraa Bygd og Byr,
Til med din Englekor ein Gong
Me syngja skal den nye Song!

Månedens Landstad og Blix, juli 2019: Sommergave til Den norske kirke

Landstad dikter misjonssalme. Blix dikter nattverdssalme. Blix gjendikter Landstad.

Månedens Landstad er misjonssalmen som er best kjent under tittelen «Oppløft ditt syn, o kristen sjel», og som ble skrevet da nyheten om den første dåpen i Zulu-misjonen var et faktum høsten 1858. Månedens Blix er nattverdssalmen «Den største Høgtid her paa Jord» fra *Salmar og Songar* (1900).

Første bonusspor er et viktig dokument fra innføringen av Landstads kirkesalmebok i 1870: Et rundskriv fra Kirkedepartementet som ledsaget en utsendelse av salmeboka til alle sokneprestene i landet. Faksimile av rundskrivet finner du via lenke nedenfor.

Andre bonusspor er den eneste salmen av Landstad som ble gjendiktet til landsmål (nynorsk) av Blix. Det er ekteskapsalmen «I Hus og Hjem, hvor Mann og Viv» som hos Blix ble «I Hus og Heim, der Mann og Viv». En synopse av de to tekstene finner du via lenke nedenfor.

[Landstads kirkesalmebok: Sommergave til Den norske kirke 1870](#)

Landstads Kirkesalmebog ble sendt ut i to eksemplarer til alle sokneprester ved rundskriv av 25. juli 1870. Rundskrivet henviser til Kgl. res. av 16. oktober 1869, selve autorisasjonen av Landstads kirkesalmebok.

I et kirkevalgår kan det være interessant å merke seg at det var menighetene som hadde beslutningsmyndighet om innføring av ny salmebok. På denne tiden fantes verken menighetsråd eller menighetsmøter. Men allerede i 1800, ved innføringen av Evangelisk-kristelig salmebok, ble det innført en ordning hvor flertallet av menighetens husfedre avgjorde spørsmålet. Prosedyrene var imidlertid lite beskrevet. Det kunne sammenkalles møter, og det kunne sendes rundt lister. Dette varierte. For å få en mer entydig framgangsmåte i valget av salmebok, ikke minst etter at Landstads salmebok i 1873 fikk en konkurrent i Andreas Huges salmebok som ble autorisert dette året, ble menighetsmøtet innført ved kgl. res. 11. oktober 1873.

A propos valgdeltakelse: Det finnes eksempler på at godt 300 av 550 husfedre deltok i avgjørelsen av spørsmålet. Salmebokspørsmålet utløste i sin tid en bredde i det demokratiske engasjementet som menighetsrådsvalg og kirkevalg i våre dager ikke har nådd opp til. Og beslutningsmyndigheten i salmebokspørsmålet? Den er i vår tid flyttet fra menighetsmøtet til Kirkemøtet.

Verd å merke seg er at det ikke er kirkestatsråd Hans Riddervold (statsråd 1848–1872) som står som underskriver av rundskrivet. Riddervold hadde tidligere samme uka reist på badeferie (kurbad). Kirkedepartementet ble i ferien bestyrt av daværende finansminister August Manthey.

Bøkene som ble sendt ut, førsteopplaget til Landstads kirkesalmebok, var etter anbudskonkurransen trykt på J. W. Cappelens forlag. Prisene som oppgis i rundskrivet var fastsatt i kontrakt mellom Kirkedepartementet og Cappelen. Rundskrivet fra Kirkedepartementet 25. juli 1870 lød slik:

Rundskrivelse til samtlige Sognepræster.

Fra
Den Kongelige Norske Regjerings
Departement for Kirke- og Undervisningsvæsenet

Under 16de Oktober f. A. har det behaget Hans Majestæt

Kongen blandt andet at resolvere:

«At det efter offentlig Foranstaltning af Sognepræst Landstad samlede og udarbejdede Udkast til en ny Kirkesalmebog naadigst autoriseres til Brug ved den offentlige Gudstjeneste, hvor dette af Menigheden vedtages.»

Ved herom at underrette Hr Sognepræsten lader Departementet, efterat Bogen nu er trykt, tillige følge 2 Exemplarer af samme (det ene i en særskilt Pakke), for at Menigheden kan blive gjort bekendt med, at dette længe forberedte og for Kirken vigtige Værk nu er afsluttet og gennem Boghandelen vil blive tilgængeligt for Almenheden.

Som resolutionen udviser, er den Bogen meddelte Autorisation alene tilladende, saa at det vil bero paa enhver enkelt Menigheds Vedtagelse, om og naar Bogen sammesteds skal indføres ved den offentlige Gudstjeneste. Med Hensyn til Maaden, hvorpaa dette i Tilfælde skal afgjøres, skal Departementet bemærke, at hermed bør forholdes i Lighed med hvad der fandt Sted ved Indførelsen af den nyeste af de for Tiden brugelige Salmebøger, den evangelisk-kristelige, nemlig saaledes, at det til Bogens Indførelse kræves, at en Flerhed af Menighedens Husfædre samtykker i Forandringen.

Sluttelig bemærkes, at Bogledeprisen paa Exemplarer af dette første Oplag, indbundne i saadanne Bind som de hermed følgende, af Forlæggeren er bestemt til 30 Skill. for den lille Udgave og 80 Skill. for den store; men at Forlæggeren er forpligtet til, naar mindst 50 Exemplarer af nogen af Udgaverne kjøbes paa en Gang, at sælge disse i raa Materie for en Pris af 9 1/45 Skill. pr. Exemplar af den lille Udgave og 28 1/8 Skill. af den store.

Christiania den 25 Juli 1870.

A. Manthey.

De første menighetene tok boka i bruk senere samme år. P.t. er det ikke på det rene hvor boka først ble tatt i bruk, og på hvilken dato. Noen oppgir 1. søndag i advent, andre konfirmasjonssøndag. Men foreløpig er det ikke gjort detaljerte undersøkelser av hvilke steder som kan ha vært først ute.

Landstads misjonssalme ved nyheten om den første dåp ved den norske misjon i Zululand: *Opløft dit Syn, o Kristen-Sjæl*

Da nyheten om den første dåp i Det norske misjonsselskaps misjonsvirksomhet i Zululand i Sør-Afrika nådde Norge, diktet Landstad sin mest kjente misjonssalme. Salmen må være skrevet i 1858, for den sto første gang på trykk i *Missions-Tidende* No. 1, Januar 1859.

Salmen finnes også i et særtrykk fra «Fredrikshald. Trykt hos Chr. Olsen. 1859.» med identisk tekst. Dette trykket har en forside hvor foranledningen for salmen er beskrevet. Denne teksten er preget av sin tids syn på misjon og på andre kulturer:

 Love Herren! En ny gudelig Sang, at synge Gud til Taksigelse for en omvendt Sjæl, som er kommen fra Mørket til Lyset, fra Satans Magt til Gud, nemlig en Pige af det hedenske Zulu-Folk i Afrika, ved Navn Umatendhiwaze, som blev døbt af Pastor Schrøder den 6te Juni f. A., og er den første Grøde af vor Kirkes Missions-Arbeide blandt Hedningerne: Synger og leger for Herren i eders Hjerter, og siger altid Gud og Faderen Tak for alle Ting i vor Herres Jesu Navn! Eph. 5,19.

Denne versjonen av salmen ble siden trykt i Landstads *Salmer og Sange til Brug ved Missions-Møder og Missions-Feste* som kom i 1863

Den versjonen som kom inn i salmebøkene var en forkortet versjon, og har derfor en annen tittel enn den første versjonen. Det var salmens fire siste vers som ble tatt inn, først i *Kirke-Salmebog. Et Udkast* (1861, nr. 602), og så i *Kirkesalmebog* (1870, nr. 593). Teksten nedenfor følger førstetrykket i *Missions-Tidende*, mens salmebokversjonens versnummerering er satt i skarpe klammer. Vers [1] avsluttes med de fire siste linjene i verset foran [1b] i salmebokversjonen. Salmen fikk da den tittelen den nå er kjent under: «Opløft dit Syn, o Kristen-Sjæl».

I salmebokversjonen er salmen allmenngjort, og frigjort fra den spesifikke konteksten som foranlediget den, blant annet ved at linjen «den arme Zulu-Kvinde» i nest siste vers har blitt til «og Glædens Taarer rinde», og referansen til «Vor Syster» i siste vers er blitt til «alle, fjern og nær». I *Landstads reviderte salmebok* (1926) er den nr. 772, i *Norsk Salmebok* (1985), nr. 511 og i *Norsk Salmebok* (2013) nr. 686. Se også *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 3:217–221.

Ved efterretningen om den første Daab i vor Mission / Nu takker Herren alle Mand (1859)

Mel. Af Høiheden oprunden er.

Nu takker Herren alle Mand!
Godt Nyt er hørt fra Hedningland
om Kirkens Kamp og Seier;
en Sjæl er frelst fra Mørket ud,
en Synder er omvendt til Gud,
en Hedning Naaden eier.
Lover Herren! Ham vi bære
Tak og Ære,
for hans Throne
skal vort Hosianna tone.

Hosianna! Gud har hørt vort Raab.
Nu reis dig op, du sunkne Haab
af Tvil og Vantros Grave!
Var Ventetiden os for lang,
vor Hjertens Tak ti tusind Gang
skal Gud i Himlen have!
[1b] Lover Herren! Sjæle, bundne
og gjenfundne,
frelste føres,
Glædesang i Himlen høres.

[1] Opløft dit Syn, o Kristen-Sjæl!
det aander over Dal og Fjeld,
det vaares allevegne;
Gud har sin milde Haand oplukt,
den gode Sæd har baaret Frugt
i fjerne Verdens Egne! [Forts. 1b]
Lover Herren! Større Skare
snart skal fare
op med Glæde
til Guds Huses Bjerg at bede.

[2] Som Regn og Sne fra Himlens Sky
de vande Jorden, gjør den ny,
at Grøden stander fager,
saa vender, siger Gud, mit Ord
tilbage ikke tomt fra Jord,
men gjør hvad mig behager.
Lover Herren! Ordet sandes,
Ørken vandes,
Grøden trives,
og nyt Liv de Døde gives.

[3] Den gode Hyrde, see han gik ,
indtil det tabte Faar han fik,
den arme Zulu-Kvinde!
O lad os flittig gaa med ham
og lokke paa de kjære Lam,
som løbe om i Blinde!
Lover Herren! Løfter Raabet
glad i Haabet,
troessterke,
det er Herrens Haand vi mærke!

[4] Vor Syster, o velkommen vær
til Herrens Syskend-Samfund her,
som har i Himlen hjemme!
Gud signe dig, og gjøre sterk,
og Han, som har begyndt sig Værk ,
til Kristi Dag det fremme!
Lover Herren langt om Lande
I, som stande
tungt i Striden,
saa med Graad og glædes siden!

En nattverdsalme av Blix: *Den største Høgtid her paa Jord*

Også etter autorisasjonen av *Nokre Salmar* i 1892, fortsatte Blix å dikte salmer. Samlingen *Salmar og Songar* kom i 1900 med 50 nye salmer. Denne salmesamlingen ble aldri autorisert til kirkebruk (Aschim 2008:454), men enkelte salmer derfra har kommet inn i senere salmebøker. En av disse var nattverdsalmen «Den største Høgtid her paa Jord», *Salmar og Songar* 1900:111–114.

Salmen ble med alle sine 16 vers tatt inn i både *Nynorsk salmebok* (1925, nr. 553) og i *Landstads reviderte salmebok* (1926, nr. 709). Både *Nynorsk salmebok* og *Landstads reviderte oppgir* «Gjør døren høi» som melodi, i *Nynorsk salmebok* i tillegg til Blix' egen melodiangivelse.

I *Norsk Salmebok* (1985) er salmen forkortet til 11 vers (nr. 647). Originalens vers 2, 8, 12 og 15 er utelatt, mens første halvdel av vers 10 og siste halvdel av vers 11 er satt sammen til ett vers (*Nytt norsk salmeleksikon*, bd. 1, s. 137). Samme tekstredaksjon benyttes også i *Norsk Salmebok* (2013, nr. 161). Salmen er her flyttet til Skjærtorsdag, mens den i *Salmar og Songar* og i de tidligere salmebøkene har vært plassert under Nattverd.

Den største Høgtid her paa Jord

Tone: Jesu, din Ihukommelse.

[1] Den største Høgtid her paa Jord
Er den, eg held ved Herrens Bord,
Der Jesus bed meg til sin Gjest,
For der eg er hans Hjarta næst.

[2] Ein Dag i Herrens Tempel-Tjeld
Meg meir enn tusund Dagar gjeld.
Fyr Gleda ved Guds Altarbord
Kann ingi Tunga finna Ord.

[3] Naar eg med Jesus Nattverd held,
Eg minnast maa den store Kveld,
Daa han med sine Vener sat
Og vigde inn den Himmel-Mat.

[4] Den Kveld, han Brødet til deim braut,
Og dei hans Likam dermed naut,
Daa han deim baud aa drikka av
Den Kalk, der han sitt Blod deim gav.

[5] Den Kvelden, daa han sidste Gong
Den store Lovsong med deim song,
Den sidste Gong til yver Sky
Han halda skal sin Nattverd ny.

[6] Den Kveld hans Kjærleik mot oss brann
So varmt som ingen elska kann,
Og oss til Minnegaava god
Han gav sin Likam og sitt Blod.

[7] So kom daa, Kristi Kyrkjelyd,
Og tak den Gaava, han deg byd!
Kom her og tak av Jesu Hand
Det Livsens Brød i Daudens Land!

[8] Kjenn her den Kjærleik høg og sterk,
Som gjer det store Underverk,
Som Himmelstigen reisa kann
Og saman binda Gud og Mann.

[9] For her ved Herrens Naadebord,
Her eig med Himmelen paa Jord,
Her Jesus ved Guds høgre Hand
Med oss gjeng inn i Broderband.

[10] Han Himmelen til Jordi dreg
Og gjer fraa Jordi Himmelveg:
Som Himmelbrød han kjem herner,
Han Veggen er til Liv og Fred.

[11] Her kann du kjenna grant og greidt
At du med Jesus no er eitt.
Hans Kjærleik møtetst med di Tru,
Han er i deg, i honom du.

[12] So kjem eg, Jesus, til ditt Bord,
Avdi eg trur deg paa ditt Ord,
At du meg giv i Brød og Vin
Ditt eget Liv med Anden din.

[13] Som kjem eg til ditt Altar her,
Endaa eg sjølv uverdig er.25
Aa Jesus, gjer meg verdig du,
So hit eg kjem med Hjartans Tru!

[14] Her kjem eg som ein Syndar arm,
Med Syndesorg i saarad Barm,
Med Trong og Tru i Hjarterot
Hjaa deg eg søker Sælebot.

[15] Naar so eg til ditt Altar gjeng,
So finn eg alt, som Hjartat treng:
Eg finn mi Synd av Naade sont
Og Raad fyr alt, som gjer meg vondt.

[16] So signe du min Altargang!
Lat meg faa kvila i dit Fang,
Til eg fær fylgja deg fraa Jord
Til Nattverd ny i Himmelkor!

[Blix gjendikter Landstad](#)

Elias Blix gjendiktet én salme av Landstad, salmen «I hus og hjem, der Mann og Viv». I *Nokre Salmar, 4de aukade Utgaava*, 1891:55–56, står den som nummer 32, til «2. Sundag etter Trettandedag.» Salmen kom i Blix' gjendiktning med i *Nynorsk salmebok* (1925), som nummer 145. Søndagens navn er nå «2. sundag etter Kristi openberring».

Blix:

Tone 75: Kom hid til mig enhver især

[1] I Hus og Heim, der Mann og Viv
 Bur saman i eit gudlegt Liv
 Med Born i Tugt og Æra,
 Der lyser Lukka mang ein Dag,
 Og Jesus der med deim i Lag
 Vil med sin Hugnad vera.

[2] Og gav du honom Hug og Sinn,
 Og bad du honom kjærleg inn
 Og høgst i Stova sette,
 Daa vert det godt i Hus og Bu:
 Han vil di Sorg til Sæla snu
 Og Naud til Nøgd og Mette.

[3] Og sit du so i audslegt Hus
 Med tome Fat og turre Krus
 Og mange Smaa um Bordet
 Og ser med Graat den sidste Rest:
 Naar Naud er størst, daa stend han næst,
 Velsignande i Ordet.

[4] Vaar Bøn i Dag til deg me ber,
 Aa Herre Jesus, kom og ver
 Hjaa Ægtemann og Kvinna!
 Og hjelp i Verdi fram dei Smaa,
 Og signa Heimen, so dei maa
 Din Fred derinne finna!
 (Etter Landstad)

Landstad (*Kirkosalmebog 1870, nr. 206*)

Som: Kom hid til mig enhver især.

[1] I Hus og Hjem, hvor Mand og Viv
 Bo sammen et gudfrygtigt Liv
 Med Børn i Tugt og Ære,
 Der leves mangel lykksom Dag,
 Der vil hos dem med Velbehag
 Den Herre Kristus være.

2. Har du ham givet Sjæl og Sind,
 Og er han kjærlig buden ind,
 Og sat i høiest Sæde,
 Da bliver Levestunden god,
 Da raader han paa Vaande Bod,
 Og vender Sorg til Glæde.

3. Og sidder du i mørke Hus
 Med tomme Fad og tørre Krus,
 Og dine Smaa paa Skjødet,
 Og ser med Graad den sidste Rest,
 Naar Nød er størst er Hjælpen næst,
 Hvor han velsigner Brødet.

4. Vor Bøn idag til ham vi bær:
 O Herre Jesu, kom og vær
 Hos Ægtemand og Kvinde!
 Hjælp deres Smaa i Verden frem,
 Sign deres Bord og Hus og Hjem,
 Og lys din Fred derinde!

Også hos Landstad står salmen på «Anden Søndag efter Hellig Tre-Kongers Dag». Salmen var med i *Landstads reviderte salmebok* (1926), som nummer 184. Søndagen heter nå 2. søndag efter Kristi åpenbarings dag.

Månedens Blix og Landstad, august 2019: Salmer om Guds omsorg og om lys og håp «i Jorderigs Dale»

«Våkn opp, du som sover!» er månedens Landstad for august. Litt beskjemet må vi medgi at august plutselig var omme før vi våknet og fikk månedens Blix og Landstad for august på lufta. Men her er den.

Blix: *Himmelske Fader, herleg utan Like*

Norsk Barneblad nr. 7 i 1896 inneholdt en flunkende ny salme av Elias Blix. «Himmelske Fader, herleg utan Like» kom for sent til å bli en del av *Nokre Salmar* (1891), men ble med i *Salmar og Songar* (1900).

I menighetssangen kom salmen inn med *Nynorsk salmebok* (1925) og *Landstads reviderte salmebok* (1926). I Landstads reviderte salmebok ble andre vers sløyfet. Dette verset har vært mye i bruk som bordvers på Vestlandet. Verset kom inn igjen i versjonen i *Norsk Salmebok* 2013. Salmen fikk sin egen melodi i 1906, komponert av Olav Sande (*Nytt norsk salmeleksikon*, bind 2:103–104).

Salmen er nummer 27 i Landstads reviderte salmebok og nummer 23 i *Nynorsk salmebok*. I *Norsk salmebok* 1985 er den nummer 311, mens den er nummer 318 i *Norsk salmebok* 2013. Salmen gjengis her etter *Salmar og songar* 1900:89–91.

Gud Fader

(15. Sundag etter Trieinings-Helg).

Tone: *Vingede Skarer*.

[1] Himmelske Fader,
Herleg utan Like!
Til alle Stader
Naar ditt store Rike.
Stjernor du styrer
Og alt Liv, som yrer,
Alt ned til Mauren i Mold.

[2] Ramnungar ropar,
Og du giv deim Mette.
Hungrande Hopar
Til ditt Bord vert sette:
Alt giv du Føda,
Signar Landsens Grøda,
Sender oss Solskin og Regn.

[3] Mannsbarnet vilde

Du i Naade verna,

Miskunn og Milde

Ter du oss so gjerna:

Fører som Fader

Fram i lange Rader

Borni, du vann ved din Son.

[4] Sonen du sende

Som vaar Frelsar trugen.

Alle, som vende

Heilt til honom Hugen,

Deim han og frelsar

Og som Brøder helsar,

Leider deim fram til ditt Fang.

[5] Fader, du sæle,

Høgt i Himmelstova!

Med Barnemæle

Me ditt Namn vil lova.

Takk, at du vilde

Med en Faders Milde

Taka oss til dine Born!

Landstad: *Våkn opp, du som sover*

Adventstonen er Landstads tone. Dette er en salme om lengsel og håp, men også en salme om at dagen og lyset er her. «Krist lyser for dig!» Bibelreferansen for salmens innledning er Efeserne 5,14 (*Nytt norsk salmeleksikon*, bind 3:503).

Dette er en av Landstads mer formfullendte og kjente salmer. Den ble første gang trykt som nr. 111 i *Kirke-Salmebog, et Udkast* (1861). Salmen er skrevet til første søndag i advent, og sto i avdelingen «Til Aftensang».

Men Landstad selv vurderte den kanskje ikke så høyt? Da han gjennomgikk sitt salmebokutkast på nytt i 1865, før bedømmelseskommissjonen skulle begynne sitt arbeid, foreslo han at salmen skulle utgå (Landstad 1861/65). Bedømmelseskommissjonen var heldigvis ikke enig. Den skrev: «No. 111 er smuk og livlig og bør beholdes. Dog mærkes et Par smaa Pletter. V 2, 3: Saa mange *de sørgende* Streng. V 4, 5: Hvor Synderne tyng – passer ikke ret ind i Sammenhængen.» Salmen kom likevel i uendret skikkelse som nr. 103 i *Kirke-Salmebog* (1870).

Salmen fikk sin egen melodi i 1871, komponert av L.M. Lindeman (*Nytt norsk salmeleksikon*, bind 3:503).

I *Landstads reviderte salmebok* er den nr. 77, i *Norsk Salmebok* 1985 nr. 15, og i *Norsk Salmebok* 2013 nr. 12.

Vaagn op, du som sover

Ikke angitt melodi

[1] Vaagn op du som sover, stat op fra de Døde,
Krist lyser for dig!
op, ser du ei Dagen, dens Straaler at gløde
af Miskundhed rig!
Nu sov ikke længer,
snart over dig hænger
en sortere Nat,
om flugs du ei favner din Skat.

2. I Jorderigs Dale, hvor Taagerne hænge,
og Kinden er vaad,
der lyder saa mange de sørgende Streng
af Suk og af Graad;
ak, hør disse Toner
om Syndens Forsoner,
om Seier og Fred!
vor Herre er kommen hened!

3. I Jorderigs Dale, hvor Tornerne saare,
er tungsomt at gaa,
der længes saa Mange med grædende Taare
til Freden at faa.
Nu standse du Taaren,
Guds Glæde med Vaaren
i Kristo vi har,
stat op, du som sover, vær snar!

4. Oplad dine Øine, og løft dem til Himlen,
se, nu er det Dag!
o, glæd dig som Barnet, og bland dig i Vrmlen,
og Herren modtag!
Hvor Synderne tyngte,
i Dagningen synge,
som Fuglen i Skov,
de ventende Sjæle Guds Lov.

5. Ja, Gud være lovet for Dagen, som skinner
fra Himmelen ned!
nu Sandheden, Veien og Livet jeg finder,
og vandrer med Fred,
Lys for os, o Kriste!
lad aldrig os miste
dit ledende Spor,
din Naades det lysende Ord!

Månedens Landstad og Blix, september 2019: Landstads eldste salme, og en salme for livet av Blix

Landstads eldste salme: *Seer jeg mig i Verden om*

«Seer jeg meg i Verden om» er den *eldste* salmen av Landstad som ble trykt. Den ble skrevet mens han var res.kap. i Gausdal, og skriver seg fra 1833 eller 1834. Men det var ikke den *første* av salmene hans som ble trykt. Den kom ikke på trykk før i 1844, i andre opplag av W. A. Wexels: *Christelige Psalmer*. Da hadde to salmer fra reformasjonsfesten i Kviteseid i 1837 allerede stått på trykk i Wexels' Tidsskrift for Kirke-Krønike og christelig Theologie i 1839.

Salmen har blitt oppfattet som en begravelsessalme (H. Blom Svendsen, jf. *Nytt norsk salmeleksikon* bind 3:29), og fikk i W. A. Wexels' *Religiøse Digte* (2. forandrede Udg., 1847) overskriften «Jesus, den umistelige».

Wexels (1844) plasserte salmen i kategorien «Ydmyghed», som nr. 365. Salmen kom inn på 4. søndag etter påske i *Kirke-Salmebog. Et Udkast* (1861) som nr. 411, og i *Kirkesalmebog* (1870) som nr. 399, mens den er nr. 392 i *Landstads reviderte salmebok*. I *Norsk Salmebok 1985* er den plassert under kategorien «det forgjengelige livet» som nr. 827, mens den i *Norsk Salmebok 2013* står under «ved livets grense og gravferd» som nr. 859.

Seer jeg mig i Verden om

Mel. Søde Jesu, vi er her.

1. Seer jeg mig i Verden om,
Tænker paa de svundne Dage,
Hvad der gik og hvad der kom,
Og hvad der staaer end tilbage:
Nei, for al den Ting jeg vidste,
Kan jeg ei min Jesum miste!

2. Seer jeg Livets mange Brøst,
Jordens Vee og dybe Smerte,
Strid, Forvirring, onde Lyst,
Føler Dommen i mit Hjerte:
Naar jeg saa i Graad maa briste,
Ak, hvor kan jeg Jesum miste!

3. Strider jeg den gode Strid,
Gaaer jeg paa de Stier trange,
Rædsom mørk er mangen Tid,
Sjelen tung og træt og bange;
Onde Magter vil mig friste,
Ak, hvor kan jeg Jesum miste!

4. Svag er ofte Troens Magt,
Kjærlighedens alt for ringe,
Og jeg veed, at Gud har sagt:
Du skal mig dit Hjerte bringe!
Verden vil til sig det vriste:
Ak, hvor kan jeg Jesum miste!

5. Ved en Broders Grav jeg staaer ,
Maa med Faderløse græde.
Hjertets Angest , Savn og Saar
Læger ingen jordisk Glæde.
Dybe Grav og sorte Kiste!
Ak, hvor kan jeg Jesum miste!

6. Stunden kommer: Hjertets Slag
Standser brat , og Læben blegner.
Hvo antager sig min Sag,
Naar jeg kold i Døden segner?
Naar min Time slaaer , den sidste,
Ak, hvor kan jeg Jesum miste!

7. Aldrig, aldrig jeg min Trøst
Slippe kan i Jordens Dale.
Du, som har min Sjæl forløst,
Og som kan den bedst husvale!
I dit Navn mit Hjerte briste!
Saa skal jeg dig aldrig miste.

En salme for livet av Blix: *Med Jesus vil eg fara*

«Dette er en Kristus-salme og en pilegrimssalme», skriver *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 2:525. Men det er ikke snakk om en pilegrimsvandring borte fra det daglige livet. «I all min Gang og Givnad / Meg støtt for Auga statt», heter det i tredje vers. Salmen er en salme om Jesu nærvær i livet.

Pilegrimsvandringen er en vandring i det daglige livet «Til heim med deg eg kjem» (andre vers).

Salmen er et godt eksempel på at Blix både brukte formelementer fra norrøn og bibelsk poesi. Bokstavrim som «døyand Dag», «Sannings Stjerna» og «gjævast Givnad» er eksempler på innflytelse fra det norrøne, mens det å si det samme to ganger med ulike ord (f.eks. Det er mi høgste Æra, Det er mi største Ros), minner om parallellismene i den bibelske poesien (*Nytt Norsk Salmeleksikon*, bind 2:526).

Salmen ble første gang trykt i *Nokre Salmar, gamle og nye III*, Christiania 1875:24–26. Salmen har gjennomgått små forandringer på sin vei inn i salmebøkene.

Som kirkesalme kom den først inn i den autoriserte 4. utgaven av *Nokre Salmar* (1891, autorisert 1892) som nr. 108 under «5. Sondag etter Trieinings-Helg». I *Landstads reviderte salmebok* er den nr. 505, i *Nynorsk salmebok* nr. 386, fortsatt under 5. søndag etter trefoldighets fest / 5. søndag etter trieining.

I *Norsk Salmebok* 1985 er salmen plassert under «lydighet og etterfølgelse» / «lydnad og etterfølging», som nummer 418. I *Norsk Salmebok* 2013 er den nummer 419. Avdelingen har nå skiftet navn til «hengivelse og etterfølgelse» / «truskap og etterfølging».

Med Jesus

(Tone: Jeg vil mig Herren love.)

[1] Med Jesus vil eg fara
Paa Livsens Ferd i Lag.
Gud lat den Samferd vara
Inntil min døyand Dag!
Det er mi høgste Æra,
Det er mi største Ros
Hans Fylgjesvein at vera
Og vandra i hans Ljos.

[2] Min Jesus Sannings Stjerna!
Lys upp min myrke Veg!
Mitt Hjarta vil so gjerna
Faa fylgja etter deg.
Du lyser enn i Verdi
Som fyrr fraa Betlehem.
Ver du mitt Ljos paa Ferdi,
Til heim med deg eg kjem!

[3] Min Jesu, gjævast Givnad!
Min Eignalut og Skatt!
I all min Gang og Livnad
Meg stødt fyr Auga statt!
Som vesle Blomen trugen
Ser upp mot Sol og Dag,
Til deg maa venda Huguen,
Til deg kvart Andedrag!

[4] Min Jesu, Sarons Lilja!
Bløm ogso upp i meg!
Lat ingen Ting meg skilja
Og riva burt fraa deg!
Du Vin-tre i Guds Hage,
Min kjære Herre Krist!
Unn ogso meg den Lage
At veksa som din Kvist!

[5] Du til di Grein meg sette
Alt i min fyrste Vaar,
Med Livsens Dogg meg vætte,
Gav Sol og signat Aar.
Du vil og Vokster giva
Alt til min sidste Slut:
Lat meg i deg faa liva,
I deg faa anda ut!

Månedens Blix og Landstad, oktober 2019: Høststorm og reformasjonsfest

Blix: Jesus stiller stormen. *Ein båt i stormen duvad*

De første høststormene har kommet. I fjerde utgave av *Nokre Salmar* fra 1891, finner vi Elias Blix' salme over evangelieteksten i Matt 8, 23ff der Jesus stiller stormen. Slike bibelparfraserende salmer var vanlige. De bidro til søndagens preg og støttet opp om tekstlesning og preken. Hymnologer har gjerne verdsatt slike salmer lavt. Anders Aschim mener slike bibelparfraserende salmer har spilt en viktig rolle i utviklingen av et nynorsk bibelspråk, og at det var en vekselvirkning mellom salmediktning og bibeloversettelse hos Blix.

Nettopp denne bibelteksten skulle det ligge nær for kystgutten Blix å gi en levende dikterisk form. Anders Aschim karakteriserer salmen som preget av «ein tett, konsekvent bibelbruk og av formelle trekk vi alt er fortrulege med, som bokstavrima (...)» (Aschim 2008:412–415).

Salmen var nr. 36 i 4. utgave av *Nokre Salmar*, plassert under «4. sundag etter Trettandedagen» (4. søndag etter Kristi åpenbarings dag). Blix' egen melodiangivelse er «Mig hjertelig nu længe». I *Landstads reviderte salmebok* er den nr.202, mens den i *Nynorsk salmebok* er nr. 159. Melodiangivelsen er begge steder «Uverdige er jeg, Herre». I *Norsk salmebok* (1985) er det fjerde verset sløyfet, og salmen plassert under «Trenghet og trøyst» som nr. 470. Den har der fått sin egen melodi av Leif Ofstad. I *Norsk Salmebok* 2013 er den videreført med fire vers som nr. 474. Ved siden av Ofstads melodi, er det her en nyskrevet melodi av Ivar Jarle Eliassen.

Salmen er også oversatt til islandsk, se *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 1:316–318.

4. Sundag etter Trettandedag.

36.

Tone 87: Mig hjertelig nu længes.

[1] Ein Baat i Stormen duvad,
Men Jesus var um Bord.
Hans Læresveinar gruvad,
Daa Baara braut paa Fjord.
Men sjaa, daa Jesus vaknad
Og trugad Storm og Hav,
Daa Vind og Vaager spaknad,
Og Vedret stilnad av!

[2] Vaar Gud kan Under verka,
Veit Raad i rette Tid!
Det skal kvar Kristen merka
I Livsens Storm og Strid.
So tarv me aldri klaga,
Naar han er med um Bord,
Som Vind og Vaag kann aga
Og stilla med eit Ord.

[3] Naar Jesus vil oss fylgja,
Me fara fram so trygt
Vaar Leid paa Livsens Bylgja,
Um og det stormar stygt.
Igjenom Brim og Baara
Hans Røyst me høyra kann,
Som Vedret upp kann klaara
Og lysa oss i Land.

[4] Me ganga her og gruva,
Naar Vegen ber imot;
Me snaava i kvar Tuva,
Som møter her vaar Fot.
Men naar me ned vil siga,
I Jesu Fang me fly
Og sterke atter stiga
Som Ørn i Ungdom ny.

[5] Og naar fraa denne Verdi
Me vanda skal vaar Stamn,
Fylg, Jesus, med paa Ferdi
Og før oss vel i Hamn!
Du Vegen veit og Maaten,
Du kjenner Maal og Med:
Naar du er med paa Baaten,
Me fara heim i Fred.

Landstad: Reformasjonsfest i Kviteseid 1837. *O Christenhed i Nattens stund*

De eldste bevarte trykkene av salmer fra Landstads hånd er fra reformasjonsjubileet i Kviteseid i 1837. Landstad diktet tre salmer til reformasjonsfesten. To av dem ble sunget i Hvideseid kirke 5. november, den tredje ved en skolefest på seminaret i Hvidesøe 6. november.

Kantaten «O Christenhed, i Nattens Stund» finnes først som særtrykk fra 1837, «Trykt hos Peter Feilberg, Skien». Den ble siden trykt i Wexels' *Tids-Skrift for Kirke-Krønike og christelig Theologie* i 1839.

Salmen fant veien inn i *Christelige Psalmer* allerede i førsteutgaven i 1840. Som eneste salme av Landstad kom den inn i det såkalte «Christiania-tillegget» i 1853. Den kom inn i *Kirke-Salmebog. Et Udkast*. (1861), som nr. 560 på Alle Helgens dag. I *Kirkesalmebog* (1870) er den nr. 556. Sist kom salmen inn i *Landstads reviderte salmebok* (1926), som nr. 627. Den er ikke med i de nyeste salmebøkene.

Det var de fire første versene av kantaten som ble tatt inn i salmesamlingene og salmebøkene. Wexels 1840 og 1844 har som siste fem linjer: «Velsign, velsign / Norges Rige! / Lad det stige / Jesu Kjære / I dit Navn til Lys og Ære». Udkast 1861 og Kirkesalmebog 1870 har her siste fem linjer av sjetten strofe: «Velsign, velsign / Norges Rige! / Høit opstige / Det med Hæder / Ved dit Lys i Dyd og Glæder» (1870-redaksjonen)

Cantate i Hvideseid Kirke paa Reformationsfesten, den 5te November 1837

Mel. Af Høiheden oprunden er.

[1] O Christenhed! i Nattens Stund,
Der Sukket brast fra Hjertets Grund,
Og hart Du stred med Døden,
Dig hørte Gud i Himlens Slot,
Han saae , at Mørket ei var godt,
Og frelste Dig i Nøden

∴ Kjerlig ∴

Gud os Arme

Mon' forbarme,

Gid vor Tunge

Værdig kunde det udsjunge!

[2] Hist Luther stod, en Kæmpe bold,
Ham Gud gav Troens stærke Skjold
Og Ordets Sværd, det gjæve.

Op slog han Helligdommens Bog,

I Ledingsfærd mod Løgneren drog,

Og Mørkets Skarer bæve.

∴ Herren ∴

Med ham strider,

Natten lider,

Dagen rinder,

Vei til Himmerig Du finder.

[3] Os hvilte Herrens Øie paa,

Og Lysets blide Straaler naae

Til Norges trange Dale.

Vankundigt Folket gik med Taal,

Men paa sit eget Tungemaal

Det nu fornam Guds Tale.

∴ Held os! ∴

Kirkens Hyrde

Tog vor Byrde,

Kalder, bringer

Os til Gud paa Aandens Vinger.

[4] Nu hjælpe Gud, som hjalp os hid,

At vi fuldende Troens Strid

I Luthers Fodspor glade!

Hjælp Gud, i Lys og Løn vi maae

Paa Sandheds Vei retsindig' gaae,

Og aldrig den forlade!

∴ Flette ∴

Himmelordet,

Naadebordet

Daabens Vande

Seiers Kronen om vor Pande!

Om hundred Aar – hvad er ei glemt?
Vort Støv i Gravens Kammer gjemt
Og al vor Strid tilende.
Men Herrens Gjerning glemmes ei,
Til Liv i Gud den sande Vei
Skal alle Slægter kjende.
;: Hvad end ;:
Glemsels Vover
Skyller over,
Aldrig dølge
Luthers Navn skal Tidens Bølge.

Saa takke vi Dig, Herre kjær,
Af Hjertets dybe Grunde her
For det, ved ham Du gjorde!
Bevar din Kirke og dens Skat,
Lad aldrig meer saa rædsom Nat
For Syndens Skyld os vorde!
;: Velsign ;:
Norges Rige!
Høit opstige
Det med hæder
Ved Dit Lys i Dyd og Glæder!

Månedens Landstad og Blix, november 2019:

Vekterrop og kveldssalme

Inn fra gata og inn i salmediktningen. Nicolai/Landstad: *Zions Vægter hæver Røsten*

Det begynte med en bokpakke i gråpapir og en tilfeldig forbigående teologistudent en dag i 1824 eller 1826. Det var bokauksjon i Christiania og student Magnus Brostrup Landstad kommer forbi. Han kikker inn i lokalet akkurat når en bokpakke auksjoneres bort med startbud på 4 skilling. Landstad byr og får tilslaget uten å ane hva som er inni pakken. Det viste seg å være starten på en karriere som salmedikter, gjendikter og salmebokredaktør. Inni pakken befant seg to gamle bøker: Philipp Nicolais *Freudenspiegel des ewigen Lebens* (1599) og Anders Arrebos *Hexaemeron* (trykt 1661).

Landstad prøvde straks å oversette salmen «Wachet auf, ruft uns die Stimme». Den fikk på norsk førstelinjen «Zions Vægter hæver Røsten». Landstad fortalte siden til salmehistorikeren Johannes Nilssøn Skaar at dette var «det første Stød i Retning af Salmedigtning» (Skaar 1880, bind 2:612–613).

Det tok omkring 15 år før gjendiktningen kom på trykk i W. A. Wexels' samling av *Christelige Psalmer* (1840). Salmen var der plassert under «Den yderste Dom», som nr. 597. Wexels oppga Landstad som forfatter. I andre utgave (1844), var salmen nr. 621.

Neste gang salmen står på trykk er i *Kirke-Salmebog. Et Udkast* (1861), nr. 577. Det er gjort noen justeringer i teksten siden Wexels' utgave, og det er i denne formen salmen har gått videre, etter hvert med modernisert ortografi. Salmen var plassert på «25. søndag efter Trefoldigheds Fest». I *Kirkesalmebog* (1870) er den nr. 571. Salmen sto trykt med egen melodi i *Freudenspiegel*. Den har derfor ikke melodiangivelse i *Udkast* og *Kirkesalmebog*.

I *Landstads reviderte salmebok* er den fortsatt plassert på 25. søndag efter trefoldighets fest som nr. 646. I *Norsk Salmebok* 1985 står den under «siste søndag i kirkeåret» som nr. 253. I *Norsk Salmebok* 2013 er den tilbake under «Jesu gjenkomst og dommen» som nr. 506. Se for øvrig *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 3:299–303.

Zions Vægter hæver Røsten

Mel. Helligste Jesus, Helligheds Kilde

1. Zions Vægter hæver Røsten:

Vaagn op, der blinker Lyn i Østen,
Vaagn op, Guds Stad, Jerusalem!
Midnatsmulm dig ruger over,
Men Herrens Time slaaer , – hvo sover?
I kloge Jomfruer, her frem!
See , Herren kommer ned!
Stat op, tag Lampen med!
Lad den brænde!
Paa Jesu Bud
Stat op, gak ud!
Han hjem dig fører til din Gud.

2. Zion Vægterstemmen hører,

En himmelsk Glæde Hjertet rører,
Hun vaagner og staaer freidig op.
Herren kommer stor og prægtig,
Af Naade stærk , af Sandhed mægtig.
Nu rinder hendes Stjerne op!
Ak kom, du Krone skjøn!
Min Jesus , du Guds Søn!
Kom, du Kjære!
Vi følge med,
Du har beredt
En Bolig os i Evighed!

3. Ære være dig, du Høie!

Ak Gud, hvad seer , hvad seer mit Øie?
Rundt om din Throne Englerad:
Lyset er saa klart derinde,
Og hver din Ven vi der gjenfinde
Saa englereen og engleglad.
Hvad intet Øie saae ,
Hvad aldrig Tanker naae ,
Der vi skue!
Nu Jord, farvel!
Stig høit, min Sjel !
Følg Jesum ind til Glædens Væld!

Blix: *Dagsens auga sloknar ut*

«Jesus, ver mitt ljøs i natt». Dette er omkvedet i denne kveldssalmen av Elias Blix.

Salmen ble først trykt i *Nokre Salmar 4de aukade utgaava* (1891:265–266), som den aller siste av de 150 salmene i boka under overskriften «Kveld». Samme plassering har den i *Nynorsk salmebok* (1925), hvor den er nr. 656. I *Landstads reviderte salmebok* (1926) står den under «Aften», og er nr. 835. I *Norsk Salmebok* 1985 er den nr. 820, mens den i *Norsk Salmebok* 2013 er nr. 822. Se også *Nytt norsk salmeleksikon* bind 3:608–610.

Melodiangivelsen er hos Blix, i *Nynorsk salmebok* og i *Landstads reviderte salmebok* «Jesus er mitt håp, min trøst». I *Norsk salmebok* 1985 har den fått en ny melodi av Trond Kverno i tillegg til den gamle melodien. I *Norsk salmebok* 2013 står den med Kvernos melodi og ytterligere en ny melodi av Svein Møller. I *Melodiboken* 1987 har den fått en folketone fra Leksvik. Denne melodien finnes også i samlingen *Salmer fra Nord* 2011/2019, men er der knyttet til Majavatn. Melodien er tatt inn i *Kirkerådets salmedatabase* (*Nytt norsk salmeleksikon*, bind 4:752–753).

Kveld. 150.

Tone 65: Jesus er mit Haab og Trøst

[1] Dagsens Auga sloknar ut,
Kveldsol ned i Vester glader.
Skuggen stig fraa Dal til Nut,
Myrkret sigrar alle Stader.
Jesus, Hjartans Sol og Skatt,
Jesus, ver mitt Ljos i Natt!

[2] Kvar ei Kveldstund, naar eg fer
Etter Dagsens Strid til Kvila,
Ver meg med din Naade nær,
Lat di Aasyn til meg smila!
Lat du mildt mitt Auga att,
Jesus, ver mitt Ljos i Natt!

[3] Lys du yver meg din Fred,
Jesus, ver mi Sol og Stjerna!
Livssol, som gjeng aldri ned,
Meg mot Myrkers Hugskot verna!
Stjerna, yver Huset statt,
Jesus, ver mitt Ljos i Natt!

[4] Naar mi Livssol sig i Hav,
Og eg under Mold skal sova,
Lys meg daa igjenom Grav!
So eg skal i Ljos deg lova.
Du, som Myrkers Magter batt,
Jesus, lys i Daudens Natt!

Månedens Blix og Landstad, desember 2019: Juleevangeliet på norsk jord

Når de to pionerene i norsk salmediktning, Landstad og Blix, skal dikte julesalmer, forblir vi ikke bare på Betlehemsmarkene. Salmene tar juleevangeliet med til norsk jord. Hos Blix begynner sangen hos englene. Hos Landstad lyder den først fra jorden. Blix begynner i den store frelseshistorien. Landstad begynner i mottakelsen av det glade budskapet her nord. Den norske naturen med vinter, mørke og kulde, med gårder og grender, er gjenkjennelig både hos Landstad og Blix. Hos begge er tilegnelsen viktig. «Guds Fred og far vel! No sovnar eg sæl. Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad», synger Blix til avslutning i åttende vers. Hos Landstad sammenfattes hele hans sjelesørgeriske og pastorale program i to linjer i hans nest siste vers: «Kom ind o Kriste, tend Lys i hver Mands Gaard». Det er målet for hans virke som prest og salmedikter. En prest som levde nær folket og levde med folket, som samlet folkets viser, språk og skikker, som lyttet seg inn.

Blix: No koma Guds englar

Med «No koma Guds englar» skriver Elias Blix for første gang en salme til en folketone. Det var en kjent folketone, melodien til «Det hendte sig Jefta, den Gileads Mand» fra Petter Dass' bibelske visebok. For selv om M.B. Landstad samlet folkeviser, og L.M. Lindeman «Fjeldmelodier», ble det ikke brukt folketoner i kirkesalmen før i 1920-tallets salme- og koralbøker (Aschim 2008:179). Men med autoriseringen av *Nokre Salmar* i 1892 ble dette den første folketonen som ble godkjent til kirkebruk (*Nytt norsk salmeleksikon*, bind 3:29).

Salmen ble første gang trykt som «No syngja Guds Englar sin Helgarsong ny» i bladet *Svein Urædd* i julenummeret for 1870 (22.12.). *Svein Urædd* var et blad på landsmål som kom ut fra desember 1868 til våren 1871, men siste halvåret med nytt navn ([allkunne.no/Svein Urædd](http://allkunne.no/Svein_Urædd), oppslag 10.12.2019), så salmen sto i det siste julenummeret av bladet. Flere salmer av Blix ble publisert i bladet. Tidligere på året hadde andre hefte av *Nokre Salmar, gamle og nye* kommet ut, så salmen måtte vente til tredje hefte som kom ut i 1875. Nå har salmen fått den begynnelsen vi er vant til: «No koma Guds Englar med Helsing i Sky» (*Nokre Salmar, gamle og nye* III:7–9).

Salmen har i originalen overskriften «Guds Fred». Fredstemaet går igjen. Alle åtte vers avsluttes med to linjer som innledes med «Guds Fred», og omkvedet «Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad!» bortsett fra variasjonen i vers 6 hvor «Guds Fred» kommer i nest siste, ikke tredje siste linje.

«No koma Guds Englar» er nr. 9 i andreutgaven av *Nokre Salmar* fra 1883. I fjerde utgave fra 1891, den som ble autorisert til kirkebruk i 1892, er salmen nr. 17, i begge utgaver i avdelingen «Jolehelg». I *Nynorsk salmebok* er den plassert under «Andredag jol» som nr. 105. Her har den

melodiangivelsen «Eigen tone». I *Landstads reviderte salmebok* er salmen forkortet til seks vers. Femte og syvende vers er sløyfet. Salmen er her nr.129, også her under 2. juledag.

I *Norsk Salmebok* 1985 er de to utelatte versene kommet inn igjen. Salmen er nr. 63 i avdelingen «Jul». Melodien oppgis nå å være «Skotsk vise (?) 1600-t/Norsk folketone (Vest-Agder)». I *Norsk Salmebok* 2013 er salmen nr. 54. Melodien oppgis nå å være norsk folketone (Vest-Agder). Den har beholdt sine åtte vers. Se videre Aschim 2008:179-181, samt note 172, s. 503, og *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 3:25-29.

Originalteksten fra *Svein Urædd* 1870 gjengis her etter Aschim 2008:180-181.

Guds Fred!

(Tone: Det hendte sig Jefta den Gileads Mand.)

[1] No syngja Guds Englar sin Helgarsong ny,
Guds Fred dei oss bringa og bjoda.
No stig yver Jordi ei Helsning i Sky,
Som skal gjennom Himmelen ljoda:
Guds Fred og vel møtt
Du Barn, som er født!
Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad!

[2] Til Frelsa den Fyrste er korad og krynd
Og komen til Løysning og Lukka
Fyr Menneskeborn, som er fødde i Synd
Og saart alt i Vogga maa sukka.
Guds Fred med dei Smaa,
Som honom fekk sjaa!
Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad!

[3] I djupaste Myrker vardt Himmelen klaard,
Daa Stjerna av Jakob seg viste.
I hardaste Vinter Gud Sumargull straar,
Og fagraste Knupp spring av Kviste.
Guds Fred og god Jol
Med Sumar og Sol!
Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad!

[4] Der ute ligg Jordi saa isande kald,
Og svart stend kvart Tre uti Skogen,
Men Isai Stuv, som av Herren er vald,
Skyt Livskvisten fager og mogen.
Guds Fred med den Grein
Av grønkande Tein!
Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad!

[5] No Stjerna fraa Betlehem lyser um Land
Fraa Høgshal til armaste Hytta.
Det ljosnar so vænt yver Dalar og Strand,
Der Straalarne innum faa glytta.
Guds Fred yver Mold!
Vaar Sol og vaar Skjold,
Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad!

[6] No Helgarljod stiger fraa Harpa og Horn,
Og heilage Kvæde me syngja.
Og Tonarne strøyma fraa Klokka i Torn
Og høgt upp til Himmelen dynja.
Alt klinger i Kor:
Guds Fred yver Jord!
Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad!

[7] Lat Gjetordet ganga fraa Grend og til Grend,
So vidt som ei Tunga kann mæla,
Um Sonen, som er oss fraa Himmelen send
All Verdi til Siger og Sæla.
«Guds Fred!» stig i Høgd
Fraa Kyrkja i Bygd:
Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad!

[8] Guds Fred med meg fylgje fraa Vogga til Grav,
Meg hugga i saaraste Suter!
So segjer eg, naar eg fraa Verdi fer av
Og døyande Hovudet luter:
Guds Fred og far vel!
No sovnar eg sæl.
Vaar Fredsfyrste høgt vere lovad!

IX.

Landstad: *Fra fjord og fjære*

I 1856 sendte Landstad ut sitt andre prøvehefte som forarbeid til salmeboken. Han hadde først gjendiktet Martin Luthers «aandelige Sange» i 1855. Nå utga han 30 julesalmer, som en prøve på hvordan salmeboken var tenkt ordnet etter kirkeåret i *Jule-Salmer, saadanne som de agtes foreslaaede til kirkeligt Brug*.

«Fra Fjord og Fjære» er her under «Juledag», som nr. 18 (s. 36-38). Salmen har seks vers. Dette er nok Landstads mest kjente julesalme. Men han gjendiktet også noen julesalmer på mesterlig vis. «Jeg synger julekvad» gjorde den gamle makaroniske (to-språklige, latin og folkespråk) salmen sangbar. Av en omstendelig julesalme fra 1739 på 30 vers, utvant Landstad også den monumentale «Nu er Frelsens Dag oprundet». Vi synger også Martin Luthers julesalmer i Landstads form («Fra himlen høyt jeg kommer her»). En julesalme som savnes i Landstads *Jule-Salmer* og senere i hans *Kirkesalmebog* (1870) er «Deilig er jorden». Den kom ikke med. Landstad har kjent til den. Den finnes som mulig kandidat i avdelingen for «Missionen», men nådde ikke opp hos Landstad (NBO Ms.fol. 1792).

Salmen kom inn i avdelingen for «Første Juledag. Til Ottesang og Høimesse» som nr. 148 i *Kirke-Salmebog. Et Udkast* (1861). I *Kirkesalmebog* (1870) er den nr. 137, og nr. 126 i *Landstads reviderte salmebok* (1926). Melodiangivelsen er hele tiden «På Gud alene». *Norsk Salmebok* 1985 har sløffet fjerde vers. Salmen er her nr. 59. I *Norsk Salmebok* 2013 har fjerde vers kommet inn igjen, og salmen er her nr. 56. Se forøvrig *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 1:382-385.

Fra Fjord og Fjære

Mel. Paa Gud alene

1. Fra Fjord og Fjære,
fra Fjeld og dyben Dal
et Ære være!

idag gjenlyde skal.

Fra Kirketaarne

kling Glædens klare Glød

for Guds Eenbaarne,

som er idag os fød!

Vi var forlorne,

nu er vi frelst af Nød.

2. Til Kirken samle

sig fra hver Gaard og Grænd

de Unge, Gamle

af Kvinder og af Mænd.

Vi ønske Eder

saa glad en Julefest,

Guds Riges Glæder

Guds Fred i Jesu bedst,

hos hver, som græder,

vor Herre selv vær Gjest!

3. Guds store Under!

vi have Engle hyst,

Krist hos os blunder,

Guds Fred paa Jord er lyst!

Ja lad kun høres

Guds Børns Halleluja,

lad Strengen røres

for Krist i Davids Stad!

nu skal vi føres

med ham til Himlen glad.

4. I Krybben smiler

Guds-Barnets Naadeskin

ad hver, som iler

med Hyrder til ham ind;

de ham oplede

og have Sjælen fuld

af Bøn at bede,

og Troens fagre Guld,

de gaa med Glæde,

Gud er dem Hjertens huld.

5. Hav Tak som træder

til Armods Hytter ned,

hav Tak, som glæder

os med din søde Fred!

Kom ind o Kriste,

tend Lys i hver Mands Gaard,

lad Isen briste,

giv Varme snart og Vaar,

lad Ingen miste,

hvad Godt din Fødsel spaar!

6. Her ude Kulde

er nu og dyben Sne,

Guds Himle fulde

af Stjerner dog at see;

for os optendes

en deilig Naadesol,

Guds Ansigt vendes

til os fra Himlens Stol,

naar al Ting endes,

vi der skal holde Jul.

Autorisasjonen av Landstads kirkesalmebok

Foredrag 16. oktober 2019 ved 150-års jubileumsmarkering på Litteraturhuset, Oslo.

Arr: Høvik bibliotek, Høvik menighet og Nasjonalt Landstadsenter

Innledning

På kolofonsiden i den trykte førsteutgaven av M.B. Landstads Kirkesalmebog, eller *Kirkesalmebog, efter offentlig Foranstaltning samlet og udarbejdet ved M. B. Landstad (1870)*, står det:

Ved kongelig Resolution af 16de Oktober 1869 er denne Salmebog autoriseret til Brug ved den offentlige Gudstjeneste hvor dette af Menigheden vedtages.

Dette var klarsignalet til at Kirkesalmeboka kunne trykkes og tas i bruk. Og starten på at den mest utbredte kirkesalmeboka bar Landstads navn de neste 115 årene. Først i Landstads *Kirkesalmebog* fram til 1925, så i *Landstads reviderte* fram til 1985. Fra da av har ikke Den norske kirkes salmebøker båret noen enkeltpersons navn, men simpelthen hett *Norsk salmebok*. Det kunne for så vidt Landstads kirkesalmebok også hett. For denne salmeboka var den første norske.

Når Landstads Kirkesalmebok ble autorisert 16. oktober 1869, var det enden på en lang prosess. Det var 17 år siden Landstad fikk i oppdrag fra Kirkedepartementet «at udarbeide Udkast til en ny almindelig Kirke-Salmebog» (Kgl.Res. 7.10.1852). Det var åtte år siden han hadde publisert et fullstendig utkast til Kirkesalmebok i 1861. Bak utkastet lå et omfattende arbeide og utgivelse av to prøvehefter. Selve utkastet ble gjenstand for en omfattende debatt. Det ble så revidert av Landstad i 1865, før det ble grundig gjennomgått av en bedømmelseskommisjon.

Det som særlig vakte diskusjon var at Landstad hadde tatt inn ord og vendinger fra «Folkesproget» i salmene. En annen faktor som bidro til at prosessen fram mot autorisasjon av Landstads kirkesalmebok ble komplisert, var at det dukket opp et konkurrerende salmebokprosjekt i regi av ingen ringere enn Hans Nielsen Hauges eneste sønn, presten Andreas Hauge.

Salmeboka ble autorisert «til Brug ved den offentlige Gudstjeneste». Dette var en statssak, som lå under Kongens avgjørelsesmyndighet ifølge Grunnlovens § 16: «Kongen anordner al offentlig Kirke- og Gudstjeneste». Med den kongelige resolusjonen anordnet Kongen salmesangen i gudstjenesten.

Men vi skal merke oss en liten bisetning som avslutter resolusjonsteksten: «hvor dette af Menigheden vedtages». Dette ga menigheten rett til å velge mellom den nye salmeboka og de tidligere autoriserte salmebøkene. Med dette ble autorisasjonen av Landstads Kirkesalmebog også *begynnelsen* på en prosess hvor menighet etter menighet tok stilling til om de ville gå over til den nye salmeboka. Denne delen av historien tar til sommeren 1870, når salmeboka kommer fra trykkeriet,

og utover høsten hvor boka tas i bruk i de første menighetene. Dette var samtidig begynnelsen på historien om utviklinga av det kirkelige demokratiet i Den norske kirke.

Men – for å gjøre en kort historie lang: La oss begynne med begynnelsen.

Behovet for en ny salmebok – og en norsk salmebok

Da Norge ble skilt fra Danmark i 1814, var tre ulike salmebøker i bruk i norske kirker. *Kingos* salmebok fra 1699, *Guldbergs* salmebok fra 1782 og *Evangelisk-christelig* salmebok fra 1798. De hadde hver sine svakheter.

Kingos salmebok var gammel og inneholdt ikke den nyere salmediktningen. Men den hadde tradisjonens aktverdighet.

Guldbergs salmebok hadde med de nye pietistiske salmene, ikke minst Brorsons. Men den hadde også en mengde intrikate rimerier i høystemt stil av Birgitte Boye.

Evangelisk-christelig salmebok forsøkte å modernisere de gamle salmene så de lot seg synges i nye tider, men komiteen som bearbeidet salmene bidro også til poetisk forflating. Den ble også beskyldt for å være mager i det læremessige. Det skal sies at en av hovedmennene bak salmeboka var biskop Nicolai Edinger Balle, kristendommens fremste forsvarer mot den ytterliggående rasjonalismen i 1790-årene. Men salmebokarbeidet sto seg ikke for ettertidens målestokk i et endret åndsklima preget av romantikken og større sans for den historisk overleverte kristendommen.

At tre ulike salmebøker var i bruk, skyldtes at den eneveldige danskekongen ikke brukte sin enevoldsmakt til ensretting i salmebokspørsmålet, men overlot valget mellom flere autoriserte salmebøker til husfedrene i soknene – fra omkring 1800. Antakelig var det for ikke å bidra til at religionsspørsmålene skapte uro blant undersåttene i riket.

Fra omkring 1830 tok stadig flere til orde for at det måtte utarbeides ei ny salmebok i Norge. Kirkedepartementet svarte med å forsøke å stimulere innføring av *Evangelisk-christelig* salmebok overalt, men nådde ikke igjennom. En telling gjort i 1855 viste at

Kilde: M.B. Landstad: *Om Salmebogen* (1862:12)

Op g a v e						
over de forskjellige Salmebøgers Brug 1855.						
	Kingos Salmebog.		Guldbergs Salmebog.		Den evang. crist. Salmebog.	
Stift.	Kirkefogne.	Folketal.	Kirkefogne.	Folketal.	Kirkefogne.	Folketal.
Christiania . . .	33	39,650	157	280,655	109	246,407
Christianjands . . .	69	92,271	43	56,287	41	71,233
Bergens	146	161,873	35	62,243	—	—
Thronhjems	74	105,582	—	—	67	100,797
Tromsø	20	27,618	25	92,772	43	52,336
Summa	342	426,994	260	491,957	260	470,773

- *Kingos* salmebok var i bruk i 342 sokn med i alt ca. 427.000 innbyggere.
- Både *Guldbergs* salmebok og *Evangelisk-christelig* var i bruk i 260 sokn. Ca. 492.000 innbyggere bodde i sokn som hadde *Guldbergs*, mens 471.000 bodde i sokn som brukte *Evangelisk-christelig*.

De tre salmebøkene hadde med andre ord omtrent hver sin tredjedel av markedet.

I debatten ble det snart klart at ingen av de tre salmebøkene var tilfredsstillende. Flere prøver på hvordan ei ny salmebok kunne se ut ble lansert. *Welhaven* utga noen prøver i 1840. Samme år utga kateket *W.A. Wexels* (1797–1866) i Vår Frelzers menighet i Christiania ei stor samling *Christelige Psalmer*. Flere prester, som *Lars Christian Arup* (1805–1853) som døde som prost i Fredrikstad, og den kjente *Gustaf A. Lammers* (1802–1878) forsøkte seg også med salmesamlinger.

Kirkedepartementet støttet noen av utgivelsene, og bidro slik til å stimulere diskusjonen og arbeidet med både ny salmediktning og forsøk på å lage ny salmebok. I 1844 ba Kirkedepartementet biskopene om råd: Hvordan skulle man gripe saken an, og hvem kunne utføre oppdraget? Biskopene foreslo navn på medlemmer i en salmebokkomisjon. Alle fem biskoper foreslo *Wexels*, fire foreslo teologiprofessor *C.N. Keyser* (1798–1846). *Landstad* ble foreslått av to, og nevnt av ytterligere to som et mulig navn. Ellers ble *Welhaven* (1807–1873) og sokneprestene *Arup* og *Lammers* foreslått av én biskop hver. Departementet la siden bort forslaget om en kommisjon og henvendte seg 30. mars 1848 til en enkelt mann.

Landstad vegret seg for å påta seg oppgaven. Han henviste til arbeidsbyrden i sitt vidstrakte «Fjeldkald», Seljord. Departementet tilbød *Landstad* kapellan, men *Landstad* ville likevel ikke påta seg arbeidet. Dermed ble saken liggende uten at et offisielt arbeid kom i gang.

Men *Wexels* i Christiania lå ikke på latsiden. Han omarbeidet sin samling «Christelige Psalmer» som var kommet i to utgaver i 1840 og 1844 til en salmebok i 1849. Men foreløpig gikk denne salmeboka inn i rekken av salme- og sangbøker til privat bruk som det fantes en hel rekke av.

[1852: Landstad torpederer planer om innføring av Wexels' salmebok og får selv oppdraget](#)

Forslaget om å innføre Wexels' salmebok i Vor Frelzers menighet. «Brev til en Ven»

Det var nettopp *Wexels'* salmebok som skulle bidra til fart i saken igjen. Året er 1852. Misnøyen med *Evangelisk-christelig* salmebok er stadig større i Vor Frelzers menighet i Christiania. Professor i teologi ved Universitetet, *Jens Matthias Pram Kaurin* (1804–1863), skrev 25.–26. april to store artikler i *Christiania-Posten* om svakhetene i den Evangelisk-christelige salmebok.

Samtidig skrev han et brev til sin gamle venn og studiekamerat *Magnus Brostrup Landstad* hvor han ba om råd om hva man burde gjøre. Det var to ulike meninger: Noen mente man burde

nøye seg med et utvalg av Wexels' salmebok og noen andre salmer, mens Kaurin og hans meningsfeller –

en heel Deel af de Alvorligste i Menigheden, jeg antager alle de, der have bedst Syn for den ev. Psalmebogs Jammerlighed (*Christiania-Posten* 25.–26.04.1852),

ønsket å innføre Wexels' salmebok ved siden av den Evangelisk-christelige. Det var tillyst menighetsmøte i Vor Frelses menighet om saken. Kaurin var en av initiativtakerne. Dette møtet skulle finne sted *mandag 3. mai*.

Møtedagen nærmet seg, og Kaurin hadde ikke hørt noe fra Landstad – før han åpnet lørdagsavisen 1. mai. I *Christiania-Posten* kunne han over halve forsiden og hele side to lese Landstads «Brev til en Ven angaaende Salmesagen og den paatænkte Indførelse af Wexels Salmebog i vor Frelses Menighed». Brevet var utførlig. Det fortsatte i søndagsavisen (2. mai). Landstad leverer en omfattende – og til dels drepende – men også hymnologisk saklig kritikk av Wexels salmebok, og fraråder innstendig å innføre den.

Landstad måtte siden tåle kritikk for at innlegget var utidig fra tilhengere av Wexels' salmebok, men innlegget hadde sin virkning – tilsiktet fra Landstads side, får vi tro.

På menighetsmøtet 3. mai ble forslaget om å innføre Wexels' salmebok nedstemt. I stedet ble det på et nytt menighetsmøte 24. mai nedsatt en komité som skulle utarbeide et salmeboktillegg som kunne brukes sammen med Evangelisk-christelig salmebok. Komiteen ble bestående av daværende lærer på krigsskolen *Jørgen Moe*, hovedlæreren ved Det praktisk-teologiske seminar *Andreas Grimelund*, og *W. A. Wexels*. De to førstnevnte skal vi møte igjen siden. Et forslag om å la dikteren Welhaven være formann for komiteen, nådde ikke opp.

Resultatet av komitéens arbeid – som Wexels ledet nokså enerådlig – ble det såkalte *Christiania-tillegget* fra 1853, som først ble tillatt brukt i Vor Frelses menighet i Christiania, men som siden ble tillatt brukt der menigheter som hadde Evangelisk-christelig salmebok bestemte det slik.

Landstad spørres på nytt

Det var ikke bare menighetsmøtet i Vor Frelses menighet som hadde lagt merke til Landstads artikler i *Christiania-Posten*. Kirkedepartementet var ikke sene med å sende en ny forespørsel til Landstad. Den kom allerede *26. mai*.

Landstad, som siden 1849 hadde vært sokneprest i Halden, brukte denne gangen ikke mer enn 14 dager på å svare. Han stilte seg villig. Samtidig skrev han et privat brev til kirkestatsråd Riddervold hvor han beskrev sine skrupler overfor oppdraget, men ikke uten selvbevissthet i all sin ydmykhet:

Det er vanskelig å dømmes om sitt eget Kald, og jeg har ogsaa denne Gang havt mange Skrupler. Jeg har forhen sagt i mit stille Sind: «Herre, send ikke mig, send en Anden!» Men Opfordringen kommer atter til mig. Jeg tør derfor ikke undslaa mig længere for at gjøre et Forsøg, saameget mindre som jeg ikke heller selv kan paavise nogen Anden, og derhos mange af mine Venner have forenet deres Opfordring med Departementets. Jeg faar da haabe paa den høiestes Bistand, der ogsaa forhen har viist sig mægtig i den Svage (Brev fra Landstad til Hans Riddervold 11.06.1852, NBO Ms.fol. 1796).

Landstad ble bedt om å utarbeide en *plan for arbeidet*. Denne planen ble innsendt til Departementet i august. På Landstads 50-årsdag, 7. oktober 1852 ble det ved *kongelig resolusjon* bestemt

at det naadigst overdrages til Sognepræst til Frederikshald Magnus Brostrup Landstad i det væsentlige i Overensstemmelse med en af ham forfattet Plan at udarbeide Udkast til en ny almindelig Kirke-Salmebog (*Departements-Tidende* 1852:661).

Departementet ga Landstad romslige arbeidsbetingelser. Å skaffe kirken en ny salmebok, eller som departementet skrev: «Psalmværkets Fremme her i Riget», var en statssak, og en sak som tydeligvis ble tillagt stor betydning av departementet. For Departementet var det på denne tiden unødvendig å presisere at det gjaldt en salmebok til statskirken eller Den norske kirke. Det var rett og slett «Rigets» salmeverk det var snakk om.

Arbeidet med salmebokutkastet – studiereise og prøvehefter

Landstad tok arbeidet på største alvor, og gikk til det med grundighet. Planen for arbeidet fra 1852 besto av ikke mindre enn 38 punkter. De 18 første punktene er prinsipper for redigeringen av boka. De 20 siste punktene er en plan for hvordan arbeidet skal utføres (i *Departements-Tidende* 1852:667–675).

I 1854 reiste han også på en fire uker lang studietur til Sverige og Danmark. Her ville han høre salmesang, spore opp gammel salmelitteratur som ikke var mulig å få tak i i Norge og møte betydningsfulle personer. Han lyktes ikke i å møte *Grundtvig* – Grundtvigs kone var nettopp død, men han besøkte *Ingemann*, kjent for oss som dikteren av «Glade jul» og «Deilig er jorden». Ingemann arbeidet da med gjennomsyn av den nye danske salmeboka, den såkalte «Roskilde Konvents salmebok».

I 1855 sendte Landstad ut en første prøve på arbeidet. Da ble *Martin Luthers aandelige Sange, oversatte og med Anmærkninger ledsagede* utgitt. Året etter sendte han ut *Jule-Salmer, saadanne som de agtes foreslaaede til kirkeligt Brug*.

Heftene fikk en blandet mottakelse. *Ole Vig* anmeldte begge heftene, og foretrakk teologiprofessor Stener J. Stenersens oversettelse av «Vår Gud han er så fast en borg» framfor Landstads. Det var allerede på dette tidspunktet *språket* som var anstøtsteinen, nærmere bestemt

Landstads forsøk på å ta inn ord fra «Folkesproget» i salmene (*Christiania-Posten* 17.02. – 01.03.1857). Dette ble påpekt både i Vigs anmeldelse, og i et brev fra biskop *Jacob von der Lippe* i Kristiansand til Kirkedepartementet. Biskopen mente også at Landstads utgivelse av *folkevisene* har vakt fordommer mot ham.

Kirke-Salmebog – et Udkast (1861)

Landstad arbeidet likevel ufortrødent videre, og var kommet så langt med arbeidet våren 1858 at han begynte å forberede trykningen av et komplett salmebokutkast. Av ulike grunner ble ikke utkastet ferdig fra trykken før våren 1861. Utkastet inneholdt 640 salmer. Om utkastet skrev Landstad til departementet:

«Hovedstolen» er vore gamle Kjerne- og Kirkesalmer, Kingo og Brorson ere de Salmister, hvem jeg fremfor andre har indrømmet Ordet. Der er af disse Forfattere flere Salmer benyttede end i nogen af vore ældre Salmebøger (NBO Ms.fol. 1796, jf. Svendsen 1933:32).

Det er mer Kingo i Landstads kirkesalmebok enn i salmeboka som bar Kingos navn. Landstad valgte – med Kingos salmebok som forbilde – å disponere salmebokutkastet ut fra den kirkelige bruk.

Hoveddelen, tre fjerdedeler av salmene, var salmer til hver av kirkeårets søn- og helligdager. Først i boka var det salmer til gudstjenesten og de kirkelige handlingene, og til avslutning var det en avdeling med «særlige salmer». Av salmebokutkastets 640 nummer, var en tiendedel, ca. 67 salmer, av Landstad selv.

Hvorfor dette ca.? Det kan gjøres ulike vurderinger av om en salme er av Landstad, eller om det er en bearbeidelse, i noen grensetilfeller hvor Landstad har gjort en svært fri bearbeidelse av en eldre salme. I noen tilfeller har Landstad diktet flere vers til en eldre salme. Noen ganger er bare ett vers fra den eldre salmen og resten Landstads.

Ei kirkesalmebok er ikke noe individuelt diktverk. Det er heller ikke en tradisjonell antologi, en samling av ulike dikteres tekster i originalform. Kirkesalmebøker har tradisjonelt vært salmesamlinger hvor dikterindividualiteten ofte har måtte underordnes hensynet til menighetens felles gudstjeneste og tilbedelse, og hvor bearbeidelsen har hatt til hensikt å gjøre gamle salmer sangbare i en ny tid.

Landstads evne til å bearbeide gamle salmer slik at de fikk nytt liv, har vært framhevet som en av hans beste egenskaper som salmebokredaktør. Tenk bare hvordan «In dulci júbilo» med sin veksling mellom latin og folkespråk, ble gjort folkelig sangbar av Landstad som «Jeg synger julekvad».

Et synlig tegn på dette kollektive aspektet ved salmeboka, var at Landstads Kirkesalmebok i de første opplagene ikke inneholdt opplysninger om forfattere.

Mottakelsen av Udkast 1861–1862

Mange har festet seg ved at Landstads salmebokutkast vakte strid, og at det var språket som vakte denne striden. Men utkastet vakte også anerkjennelse på mange punkter.

Det kom ikke mange offentlige anmeldelser av *Udkast*. Men det kom én omfattende og viktig anmeldelse, skrevet av *Johannes Nilsson Skaar* (1828–1904), på dette tidspunkt personellkapellan i Nord-Aurdal i Valdres. Skaar skrev en serie på sju artikler om salmebokutkastet i *Morgenbladet* høsten 1861 (16.09.–21.10.).

Skaar hadde rosende ord om salmebokens ordning, og om utvalget av salmer. Han anerkjenner utvalget av salmer fra de forskjellige tidsperiodene. Når det gjelder behandlingen av salmene, er bedømmelsen mer sammensatt. Dels er behandlingen ypperlig, men i enkelte henseender, særlig når det gjelder språket, bør boka gjennomgå en revisjon. Skaar – som mange andre – fester seg ved en del uheldige språkkonstruksjoner og ikke minst ved en mengde ord og ordformer fra allmuespråket.

Landstad svarer på Skaars anmeldelse med en lang redegjørelse over 14 artikler i *Morgenbladet* i 1862 (07.04.–21.07.). Der imøtegår han Skaars kritikk, og redegjør for utvalget av salmer, for språket, for de valgte salmers behandling, rettelser og endringer i salmetekstene, og for melodiene. Artiklene ble utgitt som bok samme år med tittelen *Om Salmebogen*.

Det er her Landstad formulerer en viktig side ved sitt salmebokprogram: «Alle Kirkens Tidsaldre skulle synge med os og vi med dem» (Landstad 1862:4).

Andreas Hauges konkurrerende prosjekt

Kritikken av Landstads salmebokutkast hadde som undertekst at et konkurrerende salmebokprosjekt var på gang. Hva var bakgrunnen for dette?

Ole Vig viser i en artikkel «Om den kirkelige salmesang» i *Folkevennen* (1853:300–332) til at det finnes ulike «kristelige Hovedanskuelser». Han regner med tre slike: Den ene forbinder han med navn som Luther, Kingo og Grundtvig. Den andre med Brorson og Paul Gerhard. Den tredje med Wallin, C. F. Boye og Timm – en svensk og to danske, alle tre nyere salmediktere.

Vig mener at ingen av disse tre anskuelser er ukristelige, men den ene er «kun mer eller mindre *kirkelig* end den anden». Det riktige vil da være at det tas hensyn til alle tre anskuelser i en ny salmebok.

Landstads salmebokutkast har et tyngdepunkt særlig i Luther og Kingo, men også i Brorson. Landstad hørte utvilsomt til den mer kirkelige typen. Vig nevner Grundtvig i samme selskap. Landstad har et mer ambivalent forhold til Grundtvig. Noe av misnøyen med Landstads salmebok bunner i mer enn språk: det kan også knyttes til Vigs typologi over kristelige hovedanskuelser.

Kreftene som sto bak det alternative salmebokprosjektet, kan knyttes til den anskuelsen som assosieres med Brorsons og Paul Gerhards navn, - og med Guldbergs salmebok som den hittil foretrukne.

Etter kritikken av Luthersalmene og Julesalmene i 1857, offentliggjorde *Andreas Hauge* (1815–1892), daværende sogneprest i Nord-Audnedal, et «Cirkulære angaaende en paatænkt revideret Udgave af *Guldbergs Psalmebog*». «Cirkulæret» ble trykt i *Norsk Kirketidende* (1857:316–320). Samme år ble Andreas Hauge utnevnt til sokneprest i Skien etter Gustav Adolf Lammers som hadde nedlagt sitt embete i statskirken. Huges plan var å omarbeide Guldbergs salmebok, men han ba også «Medchristne» om å sende inn forslag på hvilke salmer de ønsket tatt inn i en revidert salmebok.

Allerede før Landstads *Udkast* var ferdig, var altså et konkurrerende prosjekt i gang. Landstad arbeidet på offentlig oppdrag. Huges prosjekt var privat, men basert i nettverket av kristelige vekkelse og foreninger. Hauge bedyret at det ikke var hans hensikt å la det utkomme hvis det viste seg at Landstads salmeverk fant «Anklang hos vore Menigheder i det Hele».

Etter at også Landstads utkast av 1861 fikk kritikk, ferdigstilte *Hauge* sitt alternative utkast i 1863. Det viste seg i større grad å bli et selvstendig arbeid, enn en revisjon av Guldbergs salmebok. Til forskjell fra Landstad, var ikke Hauge selv noen salmedikter. Han begrenset seg til redaktørrollen, og fikk hjelp av andre salmekyndige: *Andreas Grimelund* (1812–1896), som var sokneprest i Gjerpen ved Skien 1856–1861 da han ble biskop i Trondheim, av *Jørgen Moe* (1813–1882) som var res.kap. i Sigdal 1853–1863, og av *Johannes Nilssøn Skaar*, som ble Andreas Huges nærmeste kollega som res.kap. i Skien fra 1862.

Miljøet av salmekyndige i Norge var ikke så stort. En ting var konkurransen mellom Landstad og Hauge. En annen ting var å finne kompetente, men uhildede folk til å bedømme salmebøkene. Vi har allerede støtt på Grimelund og Moe i forbindelse med *Christiania-tillegget* i 1853, og Skaar som anmelder av Landstads utkast i 1861. Og vi skal om ikke lenge møte de samme tre igjen.

Revisjon og bedømmelseskommissjon 1864–1869

I juni 1863 sender biskopen i Bergen, Landstads gamle venn *Kaurin*, en betenkning til Kirkedepartementet om salmebokutkastet. *Kaurin* er nå ved dårlig helse, og han dør en måned senere. *Kaurin* anbefaler at Landstads utkast «snarest muligt ... autoriseres og søges indført til Kirkebrug». Han lovpriser utkastet innhold som «ægte evangelisk». Utvalget av salmer er heldig.

Bogens Stil og Udtrykksmaade er Kraftfuld og ægte norsk, og maa formeentlig vinde Enhvers Bifald, der har Sands for vort Sprogs Befrielse for fremmed Charakter og Udvikling i folkelig Retning; den antages derfor og at være særdeles tiltalende for vor Almue (Brev av 09.06.1863 fra *Kaurin* til Kirkedepartementet, NBO Ms.fol. 1796).

Men til tross for denne anerkjennelsen av stilen og uttrykksmåten, kritiserer også Kaurin «en ikke ringe Deel i Bogen forekommende enkelte Ord og Udtryk»: «greide Tankefloker», «vanvyrde», «atende», «rat» osv. Disse uttrykkene bør forandres.

Kirkedepartementet sendte Kaurins betenkning til Landstad i april 1864, sammen med en oppfordring til Landstad om å «undergive Udkastet en Revision». Departementet viser til

at der (...) har ytret sig en saa sterk Opinion imod mange i [Udkastet] forekommende enkelte Ord og Udtryk, at disses Bibeholdelse maa befrygtes at ville lægge en ikke uvigtig Hindring for dets Indførelse, og da Departementet meget vilde beklage, om denne *forholdsvis mindre væsentlige Side* ved samme skulde fremkalde et saadant Udfald (Brev av 16.04.1864 fra Kirkedepartementet til Landstad, etter Off. Brevvexling, NBO Ms.fol. 1797).

Landstad var neppe enig i at det var en «mindre væsentlig side», men henvender seg likevel straks til en av sine gode hjelpere i det språklige, ingen ringere enn *Ivar Aasen* (1813–1896). Aasen svarer Landstad i brev av 19. mai 1864. Det er slik, skrev han,

at jeg ikke saa ganske kan gaa ind paa den Plan at optage norske Ord i en dansk Text; men alligevel maa jeg dog for Almuens Skyld ønske, at vore nødvendigeste Bøger skulde være saa folkelige og nordiske som muligt (Brev av 19.05.1864 fra Ivar Aasen til Landstad, RA 0244:1).

Landstad fikk dermed ikke noen uforbeholden støtte fra Aasen. Men Aasen tilbød Landstad å gjennomgå språket i salmebokutkastet blad for blad. Landstad svarte så Kirkedepartementet i september 1864, at han skulle foreta en gjennomgang av Udkastet, men at det var vanskelig for ham å etterkomme kritikken: «Vanskeligheden for mig at opfylde det bestaar deri, at det ikke er frit for at det staar i Strid med min Overbevisning om det Rette.» Han kom stundom i tvil om «at jeg ... kan udtrykke mig i mit Modersmaal saaledes at det ikke skurrer i høviske Øren» (Brev fra Landstad til Kirkedepartementet av 14.09.1864, RA 0244:1. Også i avskrift i Off. Brevvexling, NBO Ms.fol. 1797).

Landstad bearbeidet nå sitt utkast på nytt, i lys av kritikken fra Skaar med flere, og etter å ha rådført seg med Ivar Aasen om det språklige. Han foreslo å ta ut en del salmer og erstatte dem med andre, og foretok noen språklige justeringer.

30, særlig nyere salmer – og flere av Landstads egne, ble tatt ut, og et tilsvarende antall eldre salmer tatt inn. En rekke folkemålsord ble byttet ut etter samråd med Aasen (Valkner 1937:55–56). Det bearbeidede utkastet var ferdig i 24. mars 1865.¹

¹ Det reviderte utkastet finnes i flere eksemplarer, som interfolierte eksemplarer av det trykte utkastet fra 1861, med rettelser og tilføyelser i håndskrift: NBO Ms.8° 678, NBO Ms.8° 679 og NBO Ms.4° 827.

Bedømmelseskommisjonen

Departementet oppnevnte nå en kommisjon til å bedømme Landstads reviderte utkast. I Juli 1865 ble *Andreas Grimelund*, nå biskop i Trondhjem, *Jørgen Moe*, nå sogneprest i Bragernes, og *Johannes Nilsson Skaar*, res. kap i Skien, oppnevnt til medlemmer av bedømmelseskommisjonen, sammen med filosofiprofessor *Marcus J. Monrad* (1816–1897) som også var en fremtredende kunst-, musikk- og litteraturkritiker i tillegg til å være teolog av utdanning, og professor i teologi *Rasmus Tønder Nissen* (1822–1882). Kommisjonen avga sin innstilling 29. juni 1867.

Kommisjonen anerkjente i mangt Landstads arbeide, og fant at det kunne autoriseres, men i likhet med andre kritikere, kritiserte de «Udgiverens sproglige Særinteresse» og ønsket revisjon av det språklige. De satte det imidlertid ikke som en absolutt forutsetning for autorisasjon.

Ved siden av sin 24 siders sluttinnstilling, oversendte kommisjonen også en protokoll med bemerkninger til hver enkelt salme. Her er et par eksempler på kommisjonens vurderinger:

Eksempler på bedømmelseskommisjonens vurderinger av enkeltsalmer:

Vaagn op du som sover

Dette er en av Landstads mer kjente salmer, og kanskje en av hans mest formfullendte. Men Landstad selv vurderte den kanskje ikke så høyt? Da han gjennomgikk sitt salmebokutkast foreslo han at salmen skulle utgå.

Bedømmelseskommisjonen var heldigvis ikke enig. Den skrev:

No. 111 er smuk og livlig og bør beholdes. Dog mærkes et Par smaa Pletter. V 2, 3: Saa mange de sørgende Streng. V 4, 5: Hvor Synderne tyng – passer ikke ret ind i Sammenhængen (Bemerkninger til nr. 111, NBO Ms.4° 1249:b).

Landstad beholdt salmen uten å ta hensyn til kommisjonens vink. Salmen kom i uendret skikkelse som nr. 103 i Kirke-Salmebog. Det hører med til historien at Landstad her skrev i et metrum som ikke tidligere hadde vært brukt til salmer. Det manglet derfor en passende melodi til salmen.

Jeg veed mig en Søvn

Merknaden som er underskrevet av Landstad og datert 24.03.1865, står på interfolierte blanke sider mellom den siste salmen, nr. 640 som slutter på s. 685, og innholdsfortegnelsen som begynner på s. 687.

En annen hånd enn Landstads har ført inn forfatterangivelser, antakelig på basis av Landstads *Om Salmebogen*. At det ikke er Landstad som har ført inn disse opplysningene går fram av det ved noen salmer står «Landstad?» med spørsmålstegn som forfatter.

Denne salmen, som av mange regnes som et høydepunkt i Landstads salmediktning, vakte betydelig mer diskusjon i bedømmelseskommisjonen. Flertallet i kommisjonen ville flytte den til avdelingen «Dødsleiet». *Jørgen Moe* holdt salmen høyt, men hadde noen språklige merknader.

Salmen holder jeg høit. Dog er der Adskilligt, jeg ikke vilde have saa. Jeg vil nævne det, skjønt jeg mener, en Digter – og en saadan har her ganske vist sunget – maa have Lov at lade sine Sprog-Ejendommeligheder komme frem. – 1, 4 hun. 3, 3: det unødige han. 3, 6: sæle. 4, 5.6 ere mig ikke blot vel kjæmpeviseverdslige, men give ikke heller letfattelig Mening. 6, 2 kaarne (Bemærkninger til nr. 574, NBO Ms.4° 1249:b).

Mest kritisk var filosofiprofessor *M.J. Monrad*, som ville ha salmen ut av salmeboka:

Jeg holder med Moe i, at denne Sang er smuk, meget smuk, ligesaa i, at de Udtryk, han har dadlet, maa Forfatteren have Lov til at lade blive staaende. Men saa vilde jeg rigtignok helst have Sangen ud af Salmebogen, da den hverken efter Tone eller Rhythmus passer i Kirken. det er et særdeles heldigt mimetisk-archaiserende Digt, der sætter os ind i en middelalderlig Stemning og vilde passe fortræffelig ind i en Roman eller et Drama af religiøs Charakter, men kan aldrig gjælde som et umiddelbart Udtryk af en protestantisk Menigheds-Andagt. Den beroer paa en kunstnerisk Illusion, der netop ogsaa af hine kjæmpevis eagtige Udtryk heldigen støttes, men som bør være udenfor Kirken. Jeg maa indtrængende bede om, at Salmebogen renses for den Art Digte, hvor smukke og opbyggelige de forresten kunne være (ibid.).

Skaar, som også satt i bedømmelseskommisjonen, var uenig.

Jeg lader Salmen gjerne beholde sin Plads, men kan ogsaa gaa ind paa, at den henføres til «Dødsleiet». Ellers maa jeg med al den Varme, Hjertet eier, bede om, at denne min og Manges Yndlings-Salme ikke maa blive udskudt (ibid.).

Skaar hadde tidligere, i sin store anmeldelse av utkastet til Kirkesalmebok i Morgenbladet i 1861, sitert hele salmen – som eneste salmetekst.

Som Slutsten til mine Bemærkninger om Udvalget, vil jeg anføre en af de nye Salmer, for at man kan se, hvor mesterligt Digteren – jeg formoder Landstad selv – forstaar og formaar at slaa an de gamle liflige Dagvise-Toner, hvor yndigt og gribende han kan tolke Menighedens Himmellængsel og Opstandelsessaab. (...) Kan Du Melodien til den gamle Dagvise: «Den signede Dag, som vi nu se», saa syng, kan Du den ikke, saa læs: (*Skaar* i *Morgenbladet* 23.09.1861).

Nå skal vi ikke syng denne akkurat her, men konstatere at salmen forsvarte sin plass i Kirkesalmebogen, tross Monrads kritikk.

Autorisasjonen

Enda gikk det mer enn to år fra kommisjonen leverte sin innstilling i juni 1867 til salmeboka ble autorisert i oktober 1869. Hva skyldtes det?

En faktor er at Landstad fortsatt hadde vanskelig for å ta kritikken av språket inn over seg. En annen faktor er at bedømmelseskommisjonen ved kgl. res. av 17. februar 1866 fikk i oppdrag også å bedømme *Hauges salmebokutkast*.

Kommisjonen hadde hatt betenkeligheter ved å påta seg oppdraget «med Hensyn til det Forhold, i hvilket Flere af os have staaet til Hauges Udkast». Tre av fem medlemmer, Grimelund, Moe og Skaar, hadde i større eller mindre grad bidratt til hans salmebok. Kommisjonsmedlemmene var likevel blitt enige om å påta seg oppdraget hvis arbeidet kunne vente til de var ferdige med bedømmelsen av Landstads salmebok.

Kommisjonen gjorde først unna jobben med å gjennomgå Landstads utkast. Men fra april 1868 til oktober 1869 gjennomgikk kommisjonen på samme måte Hauges salmebokutkast. Dette salmebokutkastet, og det faktum at kommisjonen hadde fått i oppdrag å vurdere også det, var noe som bidro til å legge et visst press på Landstad. I denne situasjonen skulle altså Landstad foreta ny revisjon av sitt salmebokutkast, på bakgrunn av Kommisjonens merknader.

I *desember 1867* mente han at han hadde foretatt den nødvendige revisjonen. Han har gjennomgått kommisjonens bemerkninger, men

nogen betydelig eller gjennemgribende Forandring haver de ikke foranlediget, kun nogle Endringer hist og her, samt en ny Redaktion af en af de lutherske Salmer. Kommissionens Bemærkninger ere mange, men der er Lidet, hvorom dens Medlemmer ere enige (Brev fra Landstad til Kirke departementet av 21.12.1867, etter avskrift i Off. Brevvexling, NBO Ms.fol. 1797).

I *april 1868* får Landstad brev fra departementet, som forventer at salmebokutkastet snart vil kunne autoriseres, og ber Landstad forberede et utvalg bønner til salmebokens tillegg. Så enkelt går det likevel ikke. I *juni 1868* får Landstad tilbake Kommisjonens reaksjon på hans «hist og her»-bearbeidelser fra desember. Nå er tonen skjerpet. Bedømmelseskommisjonen har nå

indtrængende henstillet til Departementet om muligt endnu at bevirke Udkastet undergivet en Revision i sproglig Henseende i det Kommissionen formener, at dens tidligere Udtalelser i denne Retning ere blevne saagodtsom upaaagtede (Brev fra Kirke departementet til Landstad av 20.06.1868, etter avskrift, Off. Brevvexling, NBO Ms.fol. 1797).

Kommisjonen – og Departementet frykter at utkastets språklige tendens vil «lægge store Vanskeligheder iveien for dets Antagelse inden Menighederne og sætte Lidenskaber i Bevægelse, der ligge meget fjernt fra det Religiøse og Kirkelige» (ibid.).

Departementet ber Landstad igjen om å få utkastet «bragt i større Samklang med det sædvanlige Skriftsprog», selv om dette «end ikke maatte stemme med Deres personlige Tilbøielighed» (ibid.).

Samtidig vedlegges uttalelser fra to av kommisjonens medlemmer, *Moe og Grimelund* (Brev fra Moe til Kirkedepartementet av 12.05.1868 og brev fra Grimelund til Kirkedepartementet av 13.05.1868, begge i RA 0244:1), «i Anledning af enkelte af Deres Ytringer om disse Medlemmers formeentlige Stilling til Sognepræst Hauges Salmebogsudkast». Landstad hadde mer enn antydning at de ikke var upartiske.

Landstad blir nå tydelig oppbragt. Han svarer 3. juli at han ikke forstår hva kommisjonen vil. I sin første betenkning, før Landstad hadde rettet språket, var utkastet godt nok til å autoriseres. Nå, når Landstad hadde foretatt en rekke rettelser, var det ikke lenger godt nok. Han benekter at utkastet har noe «forstyrrende Præg af en tilsigtet sproglig Reform». Han kan umulig arbeide mer med salmesaken «under en saadan Censur». Den vil «reducere min Stilling til en simpel Afskrivers». Landstad viser til slutt til at han har arbeidet under en kongelig godkjent plan. Kort sagt: Landstad ser seg ikke istand til å gjøre mer med utkastet (Brev fra Landstad til Kirkedepartementet av 03.07.1868, RA 0244:1).

Departementet spurte nå *kommisjonen* om den kunne påta seg revisjonen av Landstads utkast (Konsept av Kirkedepartementets skrivelse til Kommisjonen av 25.09.1868, RA 0244:1, originalbrevet er ikke funnet). Men det ville kommisjonen ikke. Det ville etter kommisjonens mening skade verkets enhet. Kommisjonen modererte seg også på kravet om språklig revisjon som forutsetning for autorisasjon: Det hadde ikke vært kommisjonens mening å trekke tilbake sin anerkjennelse av utkastets verdi, eller frafalle sin dom om dets brukbarhet som kirkesalmebok (Brev fra Kommisjonen til Kirkedepartementet av 16.01.1869, RA 0244:1).

Skaar, som var det medlemmet i kommisjonen som særlig hadde Landstads tillit, utarbeidet i november 1868 ei liste på over noen bestemte uttrykk som kommisjonen ønsket rettet (Brev fra Skaar til Grimelund av 02.11.1868, RA 0244:1). Denne lista sendte Departementet til Landstad i juni 1869, med beskjed om at også Departementet sluttet seg til disse ønskene om forandring (Brev fra Kirkedepartementet til M.B. Landstad 03.06.1869, etter avskrift, Off. Brevvexling, NBO Ms.fol. 1797). Det gjaldt i alt ti uttrykk, blant dem «Tarvs», «Faders Fang» (i stedet for Faders Skjød), «Hjerte-Gnag», og ikke minst «Tværke». Landstad etterkom dette i brev av 10. juni 1869 (RA 0244:1).

Så sent som i mai 1869 er Landstad ikke sikker på at salmeboken vil bli autorisert. Han skriver da i Luthersk Kirketidende at:

Vi, som have været indblandede [i Salmesagen], faa vente vor Dom og haabe en retfærdig og upartisk Bedømmelse. Kirken have vi, desværre, ikke endnu kunnet skaffe en Psalmebog, hvilket hjertelig maa beklages. Det er ret meget ilde (*Luthersk Kirketidende* 1869, bd. 1:344, utgivelsesdato 23.05.1869).

Tidsmessig og praktisk ville det vært mulig å ta stilling til autorisasjon av begge salmebokutkast nesten samtidig. Kommisjonen konkluderte i oktober 1869 med at også *Hauges salmebok* var god og brukbar, og hvis man bare tok stilling til boka i seg selv, var det ingen grunn til å nekte autorisasjon.

Skaar gikk i et særvotum mot å autorisere mer enn en salmebok om gangen. Og slik ble det. I statsråd Aug. Chr. Mantheys Dagbøker kan vi lese under 5. oktober 1869:

Riddervold foredrager Indstilling om en ny Salmebog (den Landstadske), hvilken Stang «med Suk» tiltræder, da han finder Sproget utaaleligt uagtet de Renselser, Kommissionen deri har faaet istand (Manthey 1919, s. 135).

Endelig kunne boka autoriseres. Den ble så trykt og sendt til alle landets sokneprester i juli 1870. I august averteres den i handelen, og er i løpet av måneden å få tak i i hele landet.

[«...hvordan dette af Menigheden vedtages.» Innføring av Landstads kirkesalmebok – og starten på kirkelig demokrati i Norge](#)

Så tilbake til bisetningen i resolusjonen om autorisasjon: «...hvordan dette af Menigheden vedtages».

Dette er interessant å merke seg i et kirkevalgår: det var menighetene som hadde beslutningsmyndighet om innføring av ny salmebok. På denne tiden fantes verken menighetsråd eller menighetsmøter. Men allerede i 1800, ved innføringen av Evangelisk-kristelig salmebok, ble det innført en ordning hvor flertallet av menighetens husfedre avgjorde spørsmålet. Prosedyrene var imidlertid lite beskrevet. Det kunne sammenkalles møter, og det kunne sendes rundt lister. Dette varierte (Fæhn 1956:83–84).

Spørsmålet om innføring av Landstads salmebok vakte strid mange steder. Da konkurrenten, *Andreas Hauges salmebok* skulle autoriseres i 1873, så departementet behov for å fastlegge en mer entydig framgangsmåte i valget av salmebok. Det førte til at menighetsmøtet ble innført ved kgl. res. 11. oktober 1873, samme dag som Hauges salmebok ble autorisert – men i eget vedtak (*Departements-Tidende* 1873:810–813, 817–820; autorisasjonen av Hauges salmebok *ibid.*:753–758, 777–780, 785–793).

A propos valgdeltakelse: Det finnes eksempler på at godt 300 av 550 husfedre deltok i avgjørelsen av spørsmålet. Salmebokspørsmålet utløste i sin tid en bredde i det demokratiske engasjementet som menighetsrådsvalg og kirkevalg i våre dager ikke har nådd opp til.

De første menighetene tok boka i bruk sent i 1870. Det gjaldt menigheter over hele landet. Vi vet pr. i dag ikke eksakt hvor boka ble tatt i bruk først, og på hvilken dato. Noen oppgir 1. søndag i advent, andre konfirmasjonssøndag.

Ved utgangen av 1872 var Landstads salmebok innført i 347 av landets da 904 sokn (RA 0248, Svendsen 1933:79). Landstad hadde da fått et stort forsprang før Hauges salmebok ble autorisert i 1873. Hauges salmebok var i 1904 innført i 90 sokn, mens Landstads var i bruk i 869 av landets den gang 965 sokn (Svendsen 1933:79 etter Daniel Thraps opplysninger i *Kirke-Leksikon for Norden*, bd. 3:657).

Landstads Kirkesalmebog ble nesten hele Den norske kirkes salmebok i perioden 1870 til 1925. Den må i denne perioden ha blitt trykt i et sted mellom tre og fire og en halv million eksemplarer.

Avslutning: Bibliotekaren tar siste stikk

16. oktober 1869 ble Landstads kirkesalmebok autorisert. Hva skjedde så? Jo, man forberedte trykking, selvsagt, og når boka var trykt kom den i salg og kunne innføres, som vi alt har hørt.

Men det skjedde en ting til, og dette er viktig å nevne i et bokår, for det angår en av bokheimens viktigste profesjoner: Bibliotekarene. På Universitetsbiblioteket satt universitetsbibliotekaren og gikk igjennom restansene ved årsskiftet 1869–1870. Og hva oppdager han der? Jo: salmebokredaktør Landstad har flere utestående lån. Sannsynligvis har nevnte universitetsbibliotekar også fått med seg den kongelige resolusjon av 16. oktober 1869, og vet at nå er arbeidet med salmeboka ferdig. 22. januar 1870 sender universitetsbibliotekar Ludvig Daae derfor en purring til Hr. Provst Landstad:

I Aarene 1852–1853 er til Hr. Provsten herfra udlaant:
Grundtvigs Danske Sangverk 1-4 Hefte.
En ny dansk Psalmebog, Kbh. 1735.
Förslag til förbättrad Kyrko-Sång. 1814,
hvilke ikke senere er blevne Bibliotheket tilbageleverede.
Man skulde derfor tjenstligst erindre Hr. Provsten om
snarest mulig, at indsende disse Bøger.

Chra. Universitets-Bibliotheket, 22. Jan. 1870.

L. Daae.

Hr. Provsten har orden i sakene, viser det seg. Han har notert på purringen: «Bøgerne sendte med Pakkeposten 31.1.70. MBL» (NBO Ms.fol. 1797).

Kilder og litteratur

- Aschim, Anders 2008: *Ein betre vår eingong. Elias Blix: biografi*. Oslo: Samlaget.
- Bemærkninger til Salmerne i Landstads Kirke-Salmebog* (Protokoll fra bedømmelseskommissjonen til Landstads Kirkesalmebog), Nasjonalbiblioteket, håndskriftsamlingen (NBO), Ms.4° 1249b.
- [Blix, Elias] 1869: *Nokre Salmar*, Kristiania: Det norske Samlaget.
- Blix, Elias 1875: *Nokre Salmar, gamle og nye. III*, Kristiania: Det norske Samlaget.
- Blix, Elias 1883: *Nokre Salmar, Andre rettede og aukade Utgava*, Kristiania: Det norske Samlaget.
- Blix, Elias 1891: *Nokre Salmar, 4de aukade Utgava*, Kristiania: Det norske Samlaget.
- Blix, Elias 1900: *Salmar og Songar*, Oslo: Olaf Husebys Forlag.
- Christiania-Posten*.
- Departements-Tidende*.
- Elseth, Egil 1997: *Magnus Brostrup Landstad. Kulturvilje og kristentro*, Oslo: Luther forlag.
- Fæhn, Helge 1956: *Ritualspørsmålet i Norge 1785–1813. En liturgisk og kirkehistorisk undersøkelse med særlig henblikk på geistlighetens stilling til tidens reformplaner*, Oslo.
- Hauge, Andreas 1857: «Cirkulære angaaende en paatænkt revideret Udgave af *Guldbergs Psalmebog*», *Norsk Kirketidende* 1857, sp.316–320.
- Hauge, Andreas 1863: *Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt. Et Udkast*, Skien: J. Melgaards Forlag 1863.
- Haavik, Åge 2002: «På visitas i Landstads redaktør-verksted» i: Jørund Midttun (red.): *Jeg løfter opp til Gud min sang – rapport frå Hymnologikonferanse i Selfjord [sic!] 2002*, Liturgisk skriftserie nr. 9, Trondheim: Tapir akademisk forlag, s.101–120.
- Kirke-Leksikon for Norden*, bd. 3, 1911, København.
- Landstad, M.B. 1839: «Cantate i Hvideseid Kirke paa Reformationsfesten, den 5te November 1837» (O Christenhed! i Nattens Stund), Wilhelm Andreas Wexels (red.): *Tids-Skrift for Kirke-Krønike og christelig Theologie*, Tredie Bind, Christiania, s.538–540.
- Landstad, M.B. 1841: *Hjertesuk*, Christiania: Selskabet for christelige Underviisnings- og Andagts-Bøgers Udgivelse.
- Landstad, M.B. 1855: *Martin Luthers aandelige Sange*, oversatte og med Anmærkninger ledsagede, Kristiania: W. C. Fabritius.
- Landstad, M.B. 1856: *Jule-Salmer, saadanne som de agtes foreslaede til kirkeligt Brug*, Frederikshald: Chr. Olsen.
- Landstad, M.B. 1859: «Ved Efterretningen om den første Daab i vor Mission», *Missions-Tidende* No. 1, Januar 1859.
- Landstad, M.B. 1859: *Nu takker Herren alle Mand*, Særtrykk, Fredrikshald: Trykt hos Chr. Olsen.

Landstad, M.B. 1861: *Kirke-Salmebog. Et Udkast*, Kristiania: W.C. Fabritius.

Landstad, M.B. 1862: *Om Salmebogen*, Kristiania: i Kommission hos Jac. Dybwad.

Landstad, M.B. 1863: *Salmer og Sange til Brug ved Missions-Møder og Missions-Feste*, Sandefjord: Samlerens Forlag.

Landstad, Magnus Brostrup: «Kirke-Salmebog. Et Udkast.» (Kra. 1861). Interfoliert eksemplar med tilføyelser og rettelser av forskjellige hender, inneholder Landstads egne rettelser av «Udkast» før oversendelse til bedømmelseskommisjonen mars 1865, Nasjonalbiblioteket i Oslo, Håndskriftsamlingen, NBO Ms.4° 827.

Landstad, M.B. 1870: *Kirkosalmebog*, Christiania: J. W. Cappelen.

Landstad, M.B. og Ludv. M. Lindeman 1859: *Martin Luthers aandelige Sange oversatte og paa ny omarbeidede samt 25 Salmer fra det 16de og 17de Aarhundrede ordnede av M. B. Landstad. De hertil hørende oprindelige Melodier rytmisk fremstillede og 4stemmig harmoniserede samt ledsagede med Anmærkninger af Ludv. M. Lindeman*, W.C. Fabritius, Christiania 1859.

Luthersk Kirketidende.

Manthey, Aug. Chr. 1919: *Aug. Chr. Mantheys Dagbøger for Aarene 1856–74, Udgivne af Den norske historiske Forening, 2det Bind 1867–1874*, Christiania.

M. B. Landstads Kirkesalmebok, revidert og forøket av stiftsprost Gustav Jensen med bistand av en komite, 1926, Oslo [Landstads reviderte salmebok].

Morgenbladet.

NBO (Nasjonalbiblioteket) Håndskriftsamlingen.

Noen salmer fra nord 2011 / 2019, Stamsund: Orkana forlag.

Norsk Kirketidende.

Norsk Salmebok 1985.

Norsk Salmebok 2013.

Nynorsk salmebok 1925.

Nytt norsk salmeleksikon, bind 1, 2011, Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Nytt norsk salmeleksikon, bind 2, 2012, Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Nytt norsk salmeleksikon, bind 3, 2013, Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Nytt norsk salmeleksikon, bind 4, 2018, Bergen: Fagbokforlaget.

RA (Riksarkivet)/S-1007/D/Dc/L0244 – Salmebøker (Kirke- og undervisningsdepartementets arkiv).

RA/S-1007/D/Dc/L0248 – Salmebøker (Kirke- og undervisningsdepartementets arkiv).

Rundskrivelse til samtlige Sognepræster 25 Juli 1870, Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, Christiania.

- Schumacher, Jan 1993: «Kirkesalmebog. Efter offentlig Foranstaltning samlet og udarbejdet af M. B. Landstad», i: Per Strømholm (red.): *Bokspor. Norske bøker gjennom 350 år*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 115–133.
- Skaar, Johannes Nilssøn 1880: *Norsk Salmehistorie*, bind 2, Bergen: F. Beyers Forlag.
- Svendsen, H. Blom 1933: *Norsk Salmesang. Landstad og Hauge*, Bibliotheca Norvegicæ Sacræ IX, Bergen: Lunde, 1933.
- Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog*, Besørget af en Menigheds-Committee i Christiania, Christiania: W.C. Fabritius, 1853 (Christiania-Tillægget).
- Valkner, Kristen 1937: «Landstads og Hauges salmebøger: Tilblivelseshistorie og hymnologisk karakteristikk», *Norvegia Sacra* 1932, s. 1–129.
- Vig, O. 1853: «Om den kirkelige Salmesang», *Folkevennen*, s. 300–332.
- Wexels, Wilhelm A.: *Christelige Psalmer, samlede, ordnede, bearbejdede, og, til Brug ved huuslig Andagt, og som et Bidrag til et vordende Psalmeværk for den norske Kirke, udgivet*, Christiania: Chr. Grøndahl, 1840.
- Wexels, Wilhelm A.: *Christelige Psalmer, samlede, ordnede, bearbejdede, og, til Brug ved huuslig Andagt, og som et Bidrag til et vordende Psalmeværk for den norske Kirke, udgivet*, Andet Oplag, Christiania: Chr. Grøndahl, 1844.
- Wexels, W. A.: *Religiøse Digte*, 2den forandrede Udgave, Christiania: Feilberg & Landmark, 1847.